

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

MƏMMƏDOV ELVİN MƏHƏBBƏT OĞLU

“Milli iqtisadiyyatın inkişafında innovasiya siyasətinin rolu və əhəmiyyəti”

Istiqamət: 060401 Dünya İqtisadiyyatı

İxtisas: Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər

MAGİSTRİK DİSSERTASIYASI

Elmi rəhbər:

prof.İ.A.Kərimli

Kafedra müdiri:

i.e.d., prof.Ş.H.Hacıyev

Magistr proqramının rəhbəri:

i.e.n.,dos.M.Cəmilov

BAKİ-2016

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ..... 3

I FƏSİL. MİLLİ İQTİSADİYYATIN İNKİŞAFINDA İNNOVASIYA AMİLLƏRİNİN ÖYRƏNİLMƏSİNİN NƏZƏRİ ƏSASLARI6

I.1. Milli iqtisadiyyata, onun inkişafına dair nəzəriyyələr və konsepsiyalar..... 6

I.2. Milli iqtisadiyyatın inkişafının formalaşması mərhələləri 14

I.3. Milli iqtisadiyyatın inkişafında innovasiyanın mahiyyəti və xüsusiyyətləri.....21

II FƏSİL. AZƏRBAYCANIN MİLLİ İQTİSADİYYATININ İNKİŞAFINDA İNNOVASIYA PROSESLƏRİNİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ28

II.1. Ölkənin milli iqtisadiyyatının inkişafına innovasiya proseslərinin təsirinin mövcud vəziyyəti və onun təhlili28

II.1. Azərbaycanda milli iqtisadi inkişafın innovasiya istiqamətinin mövcud vəziyyətinin təhlili 35

II.3. Azərbaycanda innovasiya iqtisadiyyatının formalaşma prosesinin qiymətləndirilməsi45

III FƏSİL. AZƏRBAYCANIN MİLLİ İQTİSADİYYATININ İNKİŞAFINDA İNNOVASIYA SİYASƏTİNİN PERSPEKTİVLƏRİ52

III.1. Azərbaycanda innovasiya iqtisadiyyatının formalaşma istiqamətləri52

III.2. Milli iqtisadiyyatın innovasiya məhsulları istehsalının inkişaf perspektivləri.....64

NƏTİCƏ.....72

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI75

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. İqtisadiyyat olduqca müxtəlif və geniş strukturaya malik bir sistemdir. İqtisadiyyatın konstruksiyası onun daxilində müxtəlif, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan ayrı-ayrı strukturların məcmusundan ibarətdir. İqtisadiyyatın ümumi inkişafının təmin olunmasına nail olmaq üçün bu strukturların hər birinin ayrı-ayrılıqda inkişafı və səmərəli qarşılıqlı əlaqəsinin yaradılması dövlətin sosial-iqtisadi siyasətin əsasını təşkil etməlidir.

Qloballaşma əsrində informasiya və kommunikasiya texnologiyaları (İKT), mütərəqqi yenilikləri özündə ehtiva edən çoxşaxəli innovasiya sistemləri hər bir dövlətin ümumi inkişaf səviyyəsindən və potensialından xəbər verən, sosial-iqtisadi, mədəni-intellektual yüksəlişi təmin edən vacib meyarlardan birinə çevrilmişdir. İqtisadi tərəqqi, demokratikləşmə və insan hüquqlarının etibarlı təminatı baxımından özünün yüksək inkişaf mərhələsinə çatmış dövlətlərin bu nailiyyətləri eyni zamanda informasiya iqtisadiyyatına əsaslanan mütərəqqi biliklər nəticəsində əldə etdiyi danılmaz həqiqətdir. Təcrübə göstərir ki, iqtisadi inkişaf strategiyasını elmi-texniki əsaslar üzərində qurmaqla innovasiya inkişafını dövlət quruculuğu prosesinin mühüm təminatı sayan, hər zaman progressiv ənənələrə istinad edən dövlətlər milli tərəqqiyə olur, dünya arenasında özünəlayiq yer tuturlar.

Müasir dövrdə sahibkarlıq fəaliyyətinin ən başlıca fərqləndirici xüsusiyyəti kimi çıxış edən funksiyalardan biri sahibkarın innovasiya sahəsində həyata keçirilən fəaliyyətidir. Ən ümumi mənada bu funksiyanın məzmunu ondan ibarətdir ki, sahibkar onu əhatə edən iqtisadi mühitdə biznes fəaliyyəti üçün əlverişli şəraitin yaranacağı vaxtı gözləməyərək, özü belə bir şəraiti yaradır və beləliklə də, özünün işgüzar fəaliyyətinə yenilik gətirir. Bunun sayəsində innovasiya fəaliyyətinin son nəticəsi kimi istehsal, kommersiya və s. ilə bağlı yeni ideyaların yaranması, onların təsərrüfat fəaliyyətinin son səmərəsi, əlavə mənfəət əldə edilməsi baxımından qiymətləndirilməsi; yeni məhsulların (xidmətlərin) və məhsulun yeni istehsal metodlarının kəşf edilməsi; yeni texnologiyanın və səmərələşdirici təkliflərin tətbiqi; işgüzar müəssisələrin yeni təşkilati formalarının yaradılması; kapital qoyuluşlarının yeni maliyyələşmə mənbələrinin axtarılıb tapılması;

əmtələrin (xidmətlərin) reallaşdırılmasının yeni forma və metodlarından istifadə edilməsi və s. çıxış edir.

Azərbaycanın innovasiya sisteminin yaradılmasını və innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsini şərtləndirən əsas amillər aşağıdakılardan ibarətdir:

- iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi, yeni texnologiyalar sahəsində imkanların beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə istifadəsi;

- elmi-texniki və innovasiya sferalarında dövlət siyasətinin aparılması;

- elmi nəticələrin ənənəvi inzbatı-amirlik metodları ilə tətbiqinin yenisi ilə əvəz edilməsinin labüdlüyü;

- ölkənin əmək potensialının bütün növləri və ilk növbədə yüksək ixtisaslı kadrlar üçün iş yerlərinin yaradılması zərurəti;

- elm tutumlu istehsal mədəniyyətinin yenidən bərpa edilməsi.

Yuxarıda sadaladığımız faktorlar və həmçinin bu mövzunun bütün aspektlərinin lazımınca araşdırılması tədqiqat işinin mövzusunun aktuallığını şərtləndirir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Magistr işinin əsas məqsədi milli iqtisadiyyatın inkişafında innovasiyanın mahiyyəti və xüsusiyyətləri, mövcud vəziyyətinin təhlili, innovasiya siyasətinin perspektivləri, ölkəmizdə innovasiya iqtisadiyyatının formalaşma istiqamətlərinin araşdırılması və öyrənilməsidir.

Tədqiqatın informasiya və nəzəri əsasları. İnformasiya mənbəyi kimi mövzu ilə əlaqədar mövcud milli və xarici elmi və dərslik ədəbiyyatından, yerli və xarici alimlərin və mütəxəssislərin araşdırmalarından, internet saytlarından istifadə edilmişdir.

Ölkəmizdə özəl sektorun daha da inkişaf etdirilməsi istiqamətində həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində bu gün sahibkarlıq Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında başlıca rol oynayır. Müasir dünya iqtisadiyyatı göstərir ki, iqtisadi və sosial inkişafın aparıcı amillərindən birinə çevrilən sahibkarlıq fəaliyyəti, o cümlədən özəl sektor olmadan əhalinin maddi rifah halının dinamik yüksəlişi mümkün deyil. Çünki sahibkarlıq dinamizm, təşəbbüs, yenilik, yüksək məhsuldarlıq anlayışları ilə sıx bağlıdır.

Bütün beynəlxalq aparıcı qurumlar iqtisadi inkişafı ilə bağlı Azərbaycanı nümunəvi ölkə kimi qiymətləndirir. Son 10 il ərzində Azərbaycan qədər inkişaf edən

ikinci ölkə olmayıb. On ildə Azərbaycan iqtisadiyyatı 3,4 dəfə artıb. Əgər ilk illərdə bu artım daha çox neft amili sayəsində olmuşdusa, hazırda qeyri-neft sektorunun inkişafı bu artımı təmin edir və gələcəkdə də təmin edəcək.

Cəmiyyət inkişaf prosesinin elmi-intellektual əsaslar üzərində qurulmuş yeni innovasiya mərhələsinə qədəm qoymuş, Azərbaycanda yüksək ixtisaslı kadrlar hazırlayan yeni-yeni ali və orta ixtisas məktəbləri açılmışdır. Ulu öndərin 2003-cü il 17 fevral tarixdə imzaladığı "Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003-2012-ci illər)" müasir informasiya texnologiyalarının Azərbaycanda tətbiqi sahəsində strateji vəzifələri müəyyənləşdirmişdir. İlk dəfə olaraq məhz bu sənəddə dövlətin innovasiya inkişafında elmin rolu önə çəkilmiş, elmtutumlu yeni texnologiyaların inkişafı məsələsi zəruri tələb kimi əksini tapmışdır.

Tədqiqatın elmi-praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın elmi-nəzəri müddəaları gələcək elmi tədqiqatın işlərində, elmi və pedaqoji fəaliyyət sahəsində istifadə oluna bilər.

Bu dissertasiya işində əsasən, ölkəmizin iqtisadi inkişafında innovasiya siyasətinin perspektivlərindən bəhs edilir, innovasiya proseslərinin mövcud vəziyyətinin təhlili aparılmış və müəyyən nəticəyə gəlinmişdir.

Dissertasiyanın strukturu. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I FƏSİL

MİLLİ İQTİSADİYYATIN İNKİŞAFINDA İNNOVASIYA AMİLLƏRİNİN

ÖYRƏNİLMƏSİNİN NƏZƏRİ ƏSASLARI

I.1. Milli iqtisadiyyata, onun inkişafına dair nəzəriyyələr və konsepsiyalar

İqtisadi ədəbiyyatda milli iqtisadiyyat təliminin ilkin tədqiqatçıları kapitalizm cəmiyyətinin nümayəndələri, klassik iqtisadi nəzəriyyə məktəbinin yaradıcıları A.Smit və D.Rikardo olmuşlar. Onlar hesab edirdilər ki, milli iqtisadiyyatın formalaşması cəmiyyətin iqtisadi inkişafının qanunauyğun nəticəsidir. Hər bir ölkə iqtisadi inkişafının müəyyən mərhələsində müstəqil milli iqtisadiyyat formalaşdırmaq səviyyəsinə gəlib çıxacaqdır. Ölkələr iqtisadi inkişaf səviyyələrinə görə bir-birindən fərqləndikləri üçün milli iqtisadiyyatın formalaşmasına bir qrup ölkələr tez, digər qrup ölkələr isə gec gəlib çıxırlar. Milli iqtisadiyyat ölkənin istehsal sahələri arasında iqtisadi əlaqələrin çevikliyi, təkrarlıqını, milli maraqların ödənilməsini tələb etdiyindən onun formalaşması da bu münasibətlərin kifayət dərəcədə yetkinləşdiyi kapitalizm cəmiyyətində baş verir. Kapitalist istehsal münasibətləri müxtəlif iqtisadi alətləri hərəkətə gətirməklə (kapitalın sərbəst şəkildə bir sahədən digərinə axması, milli resurslardan səmərəli istifadənin bazar mexanizmi, əmək bölgüsünün dərinləşməsi) iqtisadiyyatın bir tam kimi inkişaf etməsini stimullaşdırır. İqtisadiyyatın bütün sahələri istehsal amillərinin səfərbər edilməsi nəticəsində gəlir gətirmək imkanına malik olduğundan heç bir səə kapitalın diqqətindən kənar qalmır. A.Smit, D.Rikardo öz dövrlərinin inkişaf etmiş ölkəsi olan İngiltərənin iqtisadiyyatını tədqiq edərək bu qənaətə gəlmişlər ki, bazar iqtisadi münasibətlərinin sistemli inkişafı İngiltərənin iqtisadi həyatında bir tamlıq yaratmışdır ki, bu da milli iqtisadiyyat üçün səciyyəvidir

Artıq XVII-XVIII əsrlərdə İngiltərədə kapitalist münasibətləri kifayət dərəcədə inkişaf etmişdi. İnkişaf etmiş ölkənin iqtisadiyyatı onu təşkil edən struktur ünsürlərinin qarşılıqlı əlaqə və təsiri şəklində fəaliyyət göstərirdi. Həm də bu fəaliyyət xarici aləmdən təcrid olunmuş şəkildə deyil, onunla sıx əlaqədə baş verirdi. Bu baxımdan, milli iqtisadiyyat dedikdə daxili və xarici iqtisadi amillərin təsiri altında qarşılıqlı əlaqə və asılılıqda olan və fəaliyyət göstərən təsərrüfat ünsürlərinin ölkə miqyasında mövcud xüsusi kompleksini başa düşmək olar. Milli iqtisadiyyat daha çox mənafeələrin

uzlaşdırılması yolu ilə ümummilli, ümumxalq, ümumdövlət mənafeələrinin reallaşmasına şərait yaradır və bu amillərin inkişafına xidmət edir.

Milli iqtisadiyyatın ümummilli mənafeələrin reallaşmasına daha əlverişli şərait yaratmaq imkanına malik olması alman iqtisadçısı F. Listin də iqtisadi tədqiqatlarında diqqət mərkəzində olmuşdur. F.List öz tədqiqatlarının nəticəsi olaraq bu qənaətə gəlir ki, müstəqil milli iqtisadiyyatı formalaşdıran amillərin çevik qarşılıqlı asılılıqda əlaqəsini təmin etməklə bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatının kifayət dərəcədə sürətli inkişafına nail olmaq mümkündür. Sonralar F.Listin milli iqtisadiyyat konsepsiyası Almaniya iqtisadiyyatının inkişafının proqram sənədlərindən birinə çevrilmişdi. Almaniya gerçəkliyində”milli iqtisadi inkişaf» konsepsiyasının diqqət mərkəzində saxlanılmasının nəticəsi olaraq XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Almaniya dünyanın ən qabaqcıl ölkələrindən birinə çevrilmişdir. İqtisadi inkişaf səviyyəsinə görə alman iqtisadiyyatına uyğun gələn bir sıra qərb ölkələri öz milli inkişaf konsepsiyalarının işlənilib hazırlanmasında F.Listin nəzəriyyəsinə əsaslanaraq ölkələrinin gerçəkliyinə uyğun gələn səviyyədə istifadə etməyə başladılar. Məsələn, Avstriya və İsveçdə sosial yönümlü iqtisadiyyatın formalaşmasının əsasını məhz alman modeli təşkil etmişdi.

Azərbaycan Respublikasının siyasi suverenlik əldə etməsi ölkə iqtisadçılarının da diqqətini milli iqtisadiyyatın formalaşması problemlərinin öyrənilməsinə yönəltmişdir.

Respublikanın tanınmış iqtisadçı alimlərindən Azərbaycan Respublikası MEA-nın akademiki Z.A.Səmədzadə, AMEA müxbir üzvləri Ş.M.Muradov, professorlardan Ş.H.Hacıyev, İ.A.Kərimli, Ə.P.Babayev, M.X.Meybullayev, A.Ş.Şəkəriyev və başqalarının əsərlərində milli iqtisadiyyatın formalaşmasının bu və ya digər mühüm problemləri tədqiqat obyektinə olmuşdur. 1998-ci ildə Azərbaycan Asiya Universiteti tərəfindən nəşr edilmiş “Azərbaycan iqtisadiyyatı” monoqrafik əsərinin müəllifləri respublikamızda “milli iqtisadi inkişaf” problemlərinin araşdırılması baxımından təqdirəlayiq bir iş görmüşlər.

Milli iqtisadiyyat probleminin ilkin tədqiqatçılara əsaslanan müasirlərimiz milli iqtisadiyyatın üç formasını fərqləndirirlər. “Sivilizasiyalı müstəqil milli iqtisadiyyat”, “müstəmləkə xarakterli milli iqtisadiyyat”, “yarımmüstəmləkə xarakterli milli iqtisadiyyat”. Milli iqtisadiyyatın tədqiqatçılarının hansı mövqedən yanaşmalarından asılı

olmayaraq göstərilən meyarları nəzərə almadan milli iqtisadiyyatın tam elmi məzmununu açmaq mümkün deyil. Bütün bu meyarları nəzərə alaraq T.S.Vəliyev yazırdı: “Tarixi təcrübə birmənalı təsdiq edir ki, “sağlam (sivilizasiyalı, normal) milli iqtisadiyyat” kateqoriyası ilə o ölkələr xarakterizə olunurlar ki, onlarda real siyasi, hüquqi, milli və ümumiyyətlə, dövlət müstəqilliyi hakim mövqə tutmuş və tutur».

Prof. Ş.H.Hacıyev hələ 2000-ci ildə yazdığı “Azərbaycan dünya birliyinə doğru yolda: xarici iqtisadi inkişaf strategiyası» monoqrafiyasında Azərbaycanın iqtisadi inkişaf xüsusiyyətlərinin konturlarını müşahidə etmiş və sonralar bir sıra əsər və məqalələrində Milli iqtisadiyyatın formalaşdırılmasının spesifikliyini (yüksək iqtisadi artım tempi) iqtisadi inkişafın H.Əliyev”Uğur» modeli kimi elmi cəhətdən əsaslandırmışdı.

Bu model digər iqtisadi inkişaf modellərindən aşağıdakılarınla fərqləndirilir.

1.”Uğur» modelinin paradigmasını faydalılıq, səmərəlilik təşkil edir. Yüksək artım tempi səciyyəvidir.

2. Universal iqtisadi inkişaf qanunlarının milli xüsusiyyətləri nəzərə alınır.

3. Spesifik iqtisadi qanunlardan çevik istifadə olunur.

4. Milli iqtisadi sistemlərin özünəməxsusluğu nəzərə alınır. Bəzi ölkələr ilə eyniləşdirmələr aparılır. Tam fərqlilik diqqət mərkəzində saxlanılır.

Milli iqtisadiyyat tarixi bir kateqoriya olduğundan şübhəsiz ki, bu və ya digər ölkənin məhsuldar qüvvələrinin müxtəlif inkişaf səviyyəsinə uyğun gəlir. Müxtəlif tarixi dövrlərdə isə milli iqtisadiyyatın formalaşdırılması kifayət dərəcədə fərqli formada baş verir. SSRİ-nin dağılması ilə Rusiya kimi inkişaf etmiş nəhəng bir ölkədə dərhal milli iqtisadiyyat quruculuğuna başlanılmışdır.

Ona görə də müasir dövrdə milli iqtisadiyyatın elmi cəhətdən araşdırılması Rusiya iqtisadi ədəbiyyatında da özünə geniş yer tapmışdır. Belə ki, M.K. Bunkina milli iqtisadiyyatı ən sadə şəkildə məhdud ərazidə iqtisadi həyatın spesifik milli formada təşkili kimi müəyyənləşdirsə də, onu kifayət dərəcədə mürəkkəb orqanizmi kimi araşdırmır. Əsasən milli iqtisadiyyatın üç amili bir-birindən fərqləndirilir. İlkin kimi milli iqtisadiyyatın iqtisadi əsası mülkiyyət münasibətləri götürülür, ölkənin təsərrüfat sisteminin fəaliyyət göstərdiyi və inkişaf etdiyi iqtisadi şərait milli iqtisadiyyatın iqtisadi

zəmini kimi çıxış edir. Ölkənin təsərrüfat sisteminin fəaliyyət göstərdiyi milli iqtisadiyyat siyasi sistem, hakimiyyətin formasını müəyyənləşdirir.

İqtisadi islahatların son nəticədə nəyə xidmət etməsi məsələsi barədə Heydər Əliyevin çoxsaylı dərin fikirlərini ümumiləşdirərkən belə bir qənaətə gəlmək olar ki, islahatların nəticələri özünü daha çox respublikanın mövcud iri istehsal müəssisələrində zəruri struktur-profil dəyişiklikləri aparılmasında, daxili bazarın ən zəruri məhsullarla doldurulmasında və ixracat potensialının artırılmasına xidmət edən yeni istehsalatların yaradılmasında, müəssisələrin modernləşdirilməsində və yenidən qurulmasında bürüzə verməlidir.

Heydər Əliyevin iqtisadi baxışlarında struktur siyasətinin aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulurdu:

- maddi və maliyyə ehtiyatlarının yığılması və yenidən bölgüsü ilə “inzibati” və “bazar” üsulları arasında dəqiq hədlərin, şərtlərin qoyulması;
- ölkənin strateji mənafeələrini nəzərə almaqla ixrac-idxal əməliyyatlarının tənzimlənməsi;
- xarici investisiyaların struktur islahatlarında səmərəli fəaliyyətinin təmin olunması.

Bununla yanaşı, bir qrup iqtisadçıların fikrincə milli iqtisadiyyatın təşkilatı əsası dövlət tərəfindən idarə olunan mürəkkəb obyekt kimi fəaliyyət göstərən və inkişaf edən milli təsərrüfat sistemidir.

Çox ehtimal ki, keçmiş sovet məkanındakı milli iqtisadiyyat tədqiqatçıları təbii-tarixi inkişaf yolundan sapdırılmış ölkələrin xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla elmi araşdırmalar aparmışlar. Kapitalizmin qanunauyğun nəticəsi kimi meydana gələn milli iqtisadiyyat inkişaf etmiş ölkələrdə daha fərqli xüsusiyyətlərə malik olurlar. Sağlam sivilizasiyalı milli iqtisadiyyat kifayət dərəcədə inkişaf etmiş müstəqil dövlətlər üçün səciyyəvidir. Bu qrup ölkələr (Almaniya, Fransa, İngiltərə, ABŞ, Yaponiya və onlarla başqaları) kifayət qədər uzun müddət müstəqil olsalar da, sözsüz ki, müasir sivilizasiyalı müstəqil milli iqtisadiyyatı birdən-birə qurmamışlar. Sivilizasiyalı müstəqil milli iqtisadiyyat qurmuş ölkələr arasındakı iqtisadi münasibətlər bərabər hüquqluluq və qarşılıqlı fayda prinsipi əsasında həyata keçirilir. Bu proses qlobal xarakterli olduğundan

heç bir ölkə digərinə öz iradəsini zorla qəbul etdirə bilməz. Hər bir ölkə beynəlxalq əmək bölgüsünün üstünlüklərindən maksimum dərəcədə öz milli iqtisadiyyatının inkişaf üçün istifadə etməyə çalışır.

Uzun müddət böyük bir qrup ölkələrin iqtisadiyyatı “müstəmləkə xarakterli milli iqtisadiyyat” kimi səciyyələnmişdir. XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəlləri üçün dünya ərazisi qabaqcıl kapitalist ölkələri tərəfindən bölüşdürülüb qurtarmışdır. Dünya iki hissəyə: metropoliya və müstəmləkə ölkələrinə parçalanmışdır.

Metropoliyalarda sivilizasiyalı müstəqil milli iqtisadiyyat formalaşdırıldığı halda müstəmləkə ölkələrinin iqtisadiyyatı siyasi və iqtisadi cəhətdən tam asılı vəziyyətə düşmüşdür.

“Müstəmləkə xarakterli milli iqtisadiyyat” aşağıdakı cəhətləri ilə səciyyələnir:

1. Ölkə iqtisadi və siyasi cəhətdən asılıdır. Bir ölkənin ərazisi digər ölkə tərəfindən işğal edilib. Ölkədə hakimiyyət dairələri xarici ölkənin (Metropoliyanın) iradəsini ifadə etdiyindən ölkə müstəmləkəçi ölkənin qanunları ilə idarə edilir.

2. Ölkə iqtisadi cəhətdən asılı olduğundan iqtisadiyyat birtərəfli inkişaf etdirilir. Müstəmləkə ölkələrinin iqtisadiyyatı xammal bazası olmaq etibarını ilə müstəmləkəçi ölkələrin iqtisadiyyatının əlavəsinə çevrilir. Ölkə iqtisadiyyatı çox bəsit quruluşa malik olur. Sənaye nisbətən zəif inkişaf edir.

3. Müstəmləkə ölkələrinin təbii sərvətləri müstəmləkəçilər tərəfindən insafsızcasına qarət edilir. Əhalinin güzəranı acınacaqlı dərəcədə pis olur. Dünya miqyasında aclıq və yoxsulluğun çox hissəsi bu ölkələrin payına düşürdü.

4. Bu ölkələrin iqtisadiyyatı xarici kapitalın maraqlarına uyğun gəlidiyi dərəcədə inkişaf etdirilirdi. Ölkədə milli burjuaziyanın maraqları xarici kapitalın maraqları ilə ziddiyyət təşkil etdiyindən iqtisadiyyatın tam gücü ilə işləməsinə nail olmaq mümkün deyildir.

5. Xarici kapitalın maraqları resurslardan intensiv istifadəni şərtləndirdiyindən iqtisadiyyatın müəyyən sahələrində nisbətən mütərəqqi texnologiya tətbiq edilirdi. Həmin ölkələrin müstəqillik əldə etdiyi dövrdə mövcud mütərəqqi texnologiya iqtisadiyyatın yenidən qurulmasında əsas rol oynamışdır.

XX əsrin əvvəllərindən dünya müstəmləkə sistemi dağılmağa başladı. Milli mübarizə nəticəsində əksər ölkələr siyasi müstəqillik əldə etdilər. XX əsrin 60-cı illərində müstəmləkə sisteminin demək olar ki, dağılması başa çatmış və yeni milli dövlətlər yaranmışdır. Bu qrup ölkələr siyasi müstəqillik əldə etsələr də, uzun müddət iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdən asılı qaldıqlarına görə müəyyən müddət sivilizasiyalı müstəqil milli iqtisadiyyat qura bilmirlər. İnkişaf etmiş ölkələr çalışırlar ki, müstəmləkəçilikdən azad olmuş ölkələr onların iqtisadi və siyasi nüfuz dairəsindən kənar qalmasın. Müstəmləkəçilikdən yeni azad olmuş milli respublikalarda da iqtisadiyyat inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadi təsiri altında formalaşan “yarımmüstəmləkə xarakterli sivilizasiyalı müstəqil milli iqtisadiyyatın formalaşdırılması bir sıra siyasi, iqtisadi, sosial şərtlərin mövcudluğu şəraitində mümkündür. Təbii ki, göstərilən şərtlər də bütövlükdə dünya birliyi ölkələrinin, o cümlədən də sivilizasiyalı müstəqil milli iqtisadiyyat quran ölkələrin mövcud iqtisadi inkişaf səviyyəsindən çox asılıdır.

1. Hər şeydən əvvəl ölkə siyasi cəhətdən müstəqil olmalıdır. Siyasi cəhətdən müstəqil olmayan dövlət müstəqil milli iqtisadiyyatın qurulması üçün zəruri olan bütün komponentləri hərəkətə gətirmək imkanından məhrum olduqları üçün sözün əsl mənasında müstəqil milli iqtisadiyyat yarada bilməzlər. Siyasi müstəqillik sivilizasiyalı müstəqil milli iqtisadiyyatın formalaşdırılmasının yeganə şərti olmasa da əsas şərtidir. Dünya ölkələrinin tarixi təcrübəsi göstərir ki, sivilizasiyalı müstəqil milli iqtisadiyyat tarixən siyasi cəhətdən müstəqil olan dövlətlərdə (İngiltərə, Fransa, Almaniya və s.) ya da siyasi müstəqillik əldə edildikdən sonra (məsələn, ABŞ) formalaşdırılmışdır.

2. Sivilizasiyalı müstəqil milli iqtisadiyyatın qurulmasının mühüm şərtlərindən biri də ölkə daxilində əmək bölgüsünün kifayət dərəcədə əhatəli olmasıdır. Əmək bölgüsünün kifayət dərəcədə inkişafı iqtisadiyyatın səmərəli quruluşunun da mühüm şərtidir. İqtisadiyyatın səmərəli quruluşunun formalaşdığı şəraitdə ölkə miqyasında resurslardan istifadənin keyfiyyəti də yüksək olur.

3. Sivilizasiyalı müstəqil milli iqtisadiyyatın formalaşdırılmasında bazar mühitinin mövcudluğu heç də az əhəmiyyətli rol oynamır. Cəmiyyət bazar münasibətlərinin üstünlüklərindən istifadə edərək bütövlükdə iqtisadi artıma nail olur. Ölkə dünya təsərrüfat sisteminin bərabərhüquqlu bir üzvünə çevrilir. İqtisadi inkişafın nəticələri daha

çox ümumxalq maraqlarının ödənilməsinə şərait yaradır. İqtisadi inkişafın milli maraqlara uyğunluğu təmin olunur.

4.Siyasi müstəqillik şəraitində dövlətin daxili və xaricdən cəlb olunması mümkün olan resursların milli iqtisadiyyatın formalaşdırılması tələblərinə uyğunlaşdırma bilməsi bacarıq və qabiliyyəti də sivilizasiyalı müstəqil milli iqtisadiyyatın formalaşdırılmasında diqqət mərkəzində saxlanılmalı problemlərdəndirli iqtisadiyyat” kimi səciyyəlidir.

İqtisadiyyatı güclü olan dövlət hər şeyə qadirdir. Müasir dünya siyasi-iqtisadi anlayışında da artıq dövlətlərə keçmiş qüdrəti, şöhrəti, tarixi varisliyi ilə yox, onun bu günə mövcud olduğu faktiki iqtisadi durumu və inkişaf perspektivləri ilə yanaşırlar. Belə dövlətlərə beynəlxalq təşkilatların, beynəlxalq iqtisadi-maliyyə korporasiyalarının münasibəti - etimadı da başqa cür olur.

Azərbaycanın milli iqtisadi inkişafı vahid iqtisadi siyasət strategiyasının fundamental prinsiplərinə əsaslanır. Yeni iqtisadi tərəkürün formalaşmasında və yeni milli iqtisadiyyatın inkişafında Azərbaycan iqtisadi modeli mükəmməlliyi ilə seçilir. ölkəmizin inkişaf modeli iqtisadi mahiyyətinə görə, həm də sosiallığı ilə seçilir. Yəni bu modelin alt qatı birbaşa sosialyönlü liberal iqtisadiyyata bağlıdır. Bu siyasət ictimai münasibətlərin sosial ədalət ruhunda dəyişdirilməsinə, gəlirlərin bərabərləşdirilməsinə, insanlar arasında maddi bölgülərin istehlakında bərabərsizliyin aradan qaldırılmasına və son nəticədə sosial rifahın yüksəldilməsinə hesablanır. Bu, eyni zamanda, dövlətin iqtisadi gücünün artımı əsasında yeni demokratik cəmiyyətin qurulmasına kömək edir.

Yeni inkişaf dövrünün iqtisadi tələbləri hazırda ölkəmizin qarşısında tamamilə yeni iqtisadi meyarlar qoyur. XXI əsrin ikinci onilliyində meydana çıxan siyasi-sosial, iqtisadi islahatların dinamikası və yeni dövrün qlobal çağırışları tamamilə müasir iqtisadi modelə ehtiyac yaradır. Dövlət bunun üçün mühüm qanun və məcəllələrə, hüquqi aktlara dəyişiklik etməyi də islahatların əsas komponentləri hesab edir. Hətta güclü dövlət, iqtisadiyyatın inkişafı və yüksək rifah naminə konstitusion dəyişikliklərin edilməsi də labüddür.

İqtisadi inkişaf sahəsində Azərbaycan modelinin kifayət qədər uğurlu olduğunu son illərin qlobal maliyyə-iqtisadi böhranı da bir daha təsdiq etdi. Belə ki, qlobal

maliyyə-iqtisadi böhran nəticəsində bir çox ölkələrdə resessiyaya baxmayaraq, Azərbaycanda makroiqtisadi sabitlik, iqtisadi artım, yoxsulluq səviyyəsinin azalması və əhalinin maddi rifah halının yüksəlməsi 2009-cu ildə də davam etdi və yuxarıda qeyd edildiyi kimi, ÜDM 9,3 faiz artdı. Şübhəsiz ki, bunun və ümumilikdə Azərbaycan iqtisadiyyatının qlobal maliyyə və iqtisadi böhrana qarşı dayanıqlığının əsas səbəbi son illər Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilən uğurlu sosial-iqtisadi inkişaf və radikal islahatlar strategiyası, toplanmış maliyyə-valyuta ehtiyatları hesabına iqtisadiyyatda yüksək dayanıqlıq potensialının yaradılması, dövlət başçısı tərəfindən vaxtında irəli sürülmüş səmərəli antiböhran tədbirlərinin reallaşdırılması, o cümlədən, sahibkarlığa dövlət dəstəyi, real sektora investisiya qoyuluşları, manatın məzənnəsinin sabitliyinin qorunub saxlanması və digər addımlarla bağlı olub.

Son illər Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilən uğurlu sosial-iqtisadi inkişaf və radikal islahatlar strategiyası sayəsində ölkəmizin maliyyə-valyuta ehtiyatları hesabına iqtisadiyyatda yüksək dayanıqlıq potensialı yaradılıb, sahibkarlığa dövlət dəstəyi, real sektora investisiya qoyuluşları artıb, manatın məzənnəsinin sabitliyi qorunub saxlanılıb. Azərbaycanda makroiqtisadi sabitlik, iqtisadi artım, yoxsulluq səviyyəsinin azalması və əhalinin maddi rifah halının yüksəlməsi son illərdə də davam edib və ÜDM-in bütün strukturunda artım qeydə alınıb.

Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, liberal iqtisadiyyatın təmin olunması ölkəmizin dünya birliyinə sıx inteqrasiyasını dərinləşdirir: “Biz tam şəkildə bazar iqtisadiyyatına keçmişik. Azərbaycan iqtisadiyyatı liberal iqtisadiyyatdır, müstəqil, dayanıqlı, öz resurslarına güvənən, dünya birliyinə sürətlə inteqrasiya edən iqtisadiyyatdır”.

Azərbaycan iqtisadiyyatının son 20 illik inkişaf tarixi bariz şəkildə göstərir ki, Heydər Əliyev məntiqindəki “müstəqillik - iqtisadiyyat” dialektikası öz dərinliyi, yeniliyi və konkretliyi ilə həmişə aktual olmuş və ölkənin müasir inkişaf gerçəkliyinin obyektiv nəzəri-praktiki təməli kimi çıxış etmişdir.

1.2. Milli iqtisadiyyatın inkişafının formalaşması mərhələləri

Hazırkı yüksək inkişaf və tərəqqi mərhələsinə qədəm qoymuş Azərbaycan bu tarixi mərhələyə heç də qısa zaman kəsiyində və asan yolla çatmayıb. Respublikamız qazandığı sosial-iqtisadi uğurlara və bu sahədə nümayiş etdirdiyi artım templərinə yerli resursların səmərəli istifadəsi və sosial ədalət prinsiplərinə uyğun bərabər bölüşdürülməsi, xüsusən də, düşünülmüş mükəmməl iqtisadi strategiyanın həyata keçirilməsi yolu ilə nail olub. Müstəqilliyini yenidən bərpa etmiş Azərbaycanın dinamik templərlə iqtisadi tərəqqisini özündə ehtiva edən inkişaf strategiyasının hazırlanaraq həyata keçirilməsi yalnız ümummilli lider Heydər Əliyevin xalqın tələbi ilə ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdışından sonra mümkün olub. 1992-ci ildə dövlət suverenliyini bərpa edən Azərbaycan Respublikasında demokratik dövlət quruculuğu və kompleks institusional islahatların həyata keçirilməsi, azad bazar münasibətlərinə əsaslanan milli iqtisadiyyatın formalaşdırılması, yeni iqtisadi dövrün tələblərinə uyğun təsərrüfat sisteminin yaradılması və digər köklü dəyişikliklər obyektiv zərurətə çevrilmişdi. Yenidən müstəqilliyini bərpa etmiş bütün keçmiş sovet respublikaları kimi Azərbaycanın da qarşısında yeni formasıyanın mühüm zəruri siyasi, sosial, iqtisadi, hüquqi qanunauyğunluqları dururdu. İnkişaf etmiş dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, hər bir cəmiyyətin davamlı sosial-iqtisadi inkişafı və yeniləşməsi, dünya birliyinə inteqrasiyası, yeni iqtisadi münasibətlərin formalaşması yalnız çoxmülkiyyətli bazar iqtisadiyyatı, azad rəqabətin və liberal qiymətlərin üstünlük təşkil etdiyi şəraitdə mümkündür. Məhz bu nöqteyi-nəzərdən ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində müstəqil Azərbaycan dövləti həddindən artıq çətin bir vəziyyətlə üzləşmişdi və qeyd etdiyimiz sferalar üzrə əsaslı dəyişiklikləri həyata keçirmək əzmində olan siyasi rəhbərlik lazım idi.

Çox təəssüf ki, olduqca mürəkkəb siyasi və sosial-iqtisadi vəziyyətin səciyyəvi olduğu 90-cı illərin əvvəlində hakimiyyətə səriştəsiz qüvvələrin gəlməsi bu islahatların həyata keçirilməsini mümkün edə bilmədi və hətta Azərbaycanın demokratik dövlət quruculuğu istiqamətində geriyə doğru addımlar atıldı. İlk növbədə, hakimiyyəti zorla ələ keçirən siyasi rəhbərliyin səriştəsizliyi ucbatından milli dövlət quruculuğu

istiqamətində heç bir iş görülmədi, əksinə, respublikamızın məhv olmaq təhlükəsi meydana çıxdı.

Ulu öndərin hakimiyyətə gəlişi ilə öz həqiqi dövlət müstəqilliyinə qovuşmuş Azərbaycanın inkişaf strategiyası müəyyən edildi. Bu strateji konsepsiya ölkəmizin potensial imkanları, milli mənafeləri, qlobal iqtisadi meyillər, geosiyasi reallıqlar və bu qəbildən olan digər vacib amillər nəzərə alınmaqla hazırlandı. Ulu öndər ilk növbədə, çoxmülkiyyətli bazar iqtisadiyyatının başlıca tələblərinin təmin olunması istiqamətində siyasi iradə nümayiş etdirdi və iqtisadi transformasiyanın qanunauyğunluqlarını nəzərə alaraq əsaslı islahatlara start verdi. Heydər Əliyev həmin dövrdə müstəqil dövlətin yeni transformasiyaya keçid ilə islahatlar həyata keçirilməsinin olduqca çətin və mürəkkəb olduğunun bildirirdi: “Azərbaycan istiqalətiyyət əldə etdiyi vaxtdan bəri öz həyatını, dövlətini, iqtisadiyyatını, öz milli mənafeələrini əsas tutaraq, demokratiya prinsipləri əsasında qurur. Bu da bütün iqtisadi sistemin ciddi şəkildə yenidən qurulmasını qarşıya bir şərt kimi qoyur. Bununla əlaqədar olaraq Azərbaycan azad iqtisadiyyat, bazar iqtisadiyyatı prinsipləri əsasında yenidənqurma strategiyasını elan etmişdir və bu yolla gedir. Təbiidir ki, 70 il ərzində başqa sosial-iqtisadi sistem şəraitində yaşamış olan respublika üçün bu yol son dərəcə çətin və mürəkkəbdir. Lakin bununla yanaşı, bu iqtisadiyyatdakı çətinlikləri aradan qaldırmaq, sosial-iqtisadi böhrandan çıxmaq və Azərbaycanı dünya iqtisadi sisteminə qoşmaqdan ötrü iqtisadiyyatın inkişafını beynəlxalq standartlara müvafiq sürətdə təmin etmək üçün yeganə yoldur”. Dünya iqtisadiyyatının başlıca tələblərindən biri iqtisadi transformasiya prosesinin təkamül yolu ilə düşünülmüş və təmkinli olaraq həyata keçirilməsindən ibarətdir. Davamlı və sistemli bir proses olan təkamül yolu bir qayda olaraq iqtisadi münasibətlərin bütün səviyyələrini əhatə edir. Məhz bu mənada təmkinli, uzaqgörən siyasi xətlə paralellik təşkil edən təkamül yolu Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatının təməl prinsiplərinə çevrildi.

Ulu öndər Heydər Əliyev milli iqtisadiyyatın formalaşdırılmasını və ədalətli sosial cəmiyyətə keçidi məhz ilk növbədə, liberal iqtisadiyyatın təmin edilməsində görürdü. Bu məqsədlə, 1994-cü ildən planlı iqtisadi sistemdən liberal bazar iqtisadiyyatına keçid üçün strateji qərarlar qəbul edildi. Məlum olduğu kimi,

iqtisadiyyatın liberallaşdırılması özündə çoxsistemli tədbirləri ehtiva edir və islahatların dinamikliyini təmin etmək üçün kompleks tədbirlər həyata keçirilməlidir. Bazar iqtisadiyyatına uyğun qanunvericiliyin, büdcə, vergi, bank-maliyyə sisteminin formalaşdırılması, torpaq və aqrar islahatların həyata keçirilməsi, dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi, sahibkarlığın inkişafı üçün əlverişli biznes mühitinin təmin edilməsi reformaların əsas komponentləridir.

Liberal bazar iqtisadiyyatının bütün komponentlərini həyata keçirməyi islahatların başlıca hədəflərinə çevirən Azərbaycan hökuməti 1994-cü ildən başlayan bərpa və dinamik inkişaf dövrünün tələblərinə uyğun qətiyyətli addımlar atdı. Dövlətin tabeçiliyində olan torpaq mülkiyyəti kəndlilərə verildi ki, bu sahədə respublikamız MDB-də ilk islahat aparan ölkə hesab olunur. Digər sahələrdə də özəlləşdirmənin həyata keçirilməsi nəticəsində iqtisadiyyatın strukturunda ciddi keyfiyyət dəyişiklikləri baş verdi və liberal iqtisadiyyatın formalaşması üçün əlverişli zəmin yarandı. Bunun nəticəsində ölkədə maliyyə vəziyyəti sabitləşdi, iqtisadiyyata cəlb olunan investisiyaların həcmi ildən-ilə artdı, xalqın həyat səviyyəsi yaxşılaşmağa başladı. İqtisadi transformasiyanın sürətləndirilməsi sayəsində planlı iqtisadi sistemdən liberal bazar iqtisadiyyatına keçid üçün münbit şərait formalaşdı. İqtisadiyyatın əsasını təşkil edən neft sektoru ilə yanaşı, digər sahələrdə də genişmiqyaslı islahatlara başlandı. Bazar iqtisadiyyatına uyğun qanunvericiliyin, büdcə, vergi, bank sistemlərinin formalaşdırılması, aqrar islahatlarının həyata keçirilməsi, dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi, sahibkarlığın inkişafı üçün əlverişli biznes mühitinin yaradılması nəticəsində bazar iqtisadiyyatına keçidin əsası qoyuldu və sahibkarlıq sinfi formalaşdı.

Çoxmülkiyyətli və liberal iqtisadiyyatı təmin etmək və kompleks islahatlar aparmaq üçün ilk növbədə, maliyyə resurslarının olması olduqca vacibdir. Həmin illərdə ölkəmizin maliyyə resurslarını formalaşdırmaq üçün zəngin xammal ehtiyatlarının istismarı və dünya bazarlarına çıxarılması zəruri idi. 1994-cü ilin sentyabrın 20-də dünyanın 8 ölkəsini təmsil edən 11 transmilli neft şirkəti ilə “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanması və icrasına başlanması ilə Azərbaycanın dünya iqtisadi sistemində inteqrasiyasının və ölkənin enerji təhlükəsizliyinin möhkəm təməli qoyuldu. “Əsrin müqaviləsi”ni imzalamaqla respublikamızın yaxın illər üçün güclü maliyyə

resurslarının formalaşmasına baza yaratdı. Bir neçə ildən sonra əldə ediləcək mənfəət nefti ölkəmizin sosial-iqtisadi, ictimai-humanitar, elmi-mədəni həyatında əsaslı dönüş yaradacaqdı. Bu tarixə hadisə ilə həm də ölkəmizin enerji təhlükəsizliyinin möhkəm təməli qoyuldu. Eyni zamanda, Azərbaycan MDB məkanında Qərbin iri neft şirkətləri ilə böyük miqyasda saziş imzalayan ilk dövlət olmaqla, Xəzər dənizində beynəlxalq əməkdaşlığın əsasını da yaratdı.

Neft-qaz sektorunda həyata keçirilən genişmiqyaslı işlər iqtisadiyyatın digər sahələrinin inkişafında lokomotiv rolunu oynadı. Düşünülmüş iqtisadi siyasət nəticəsində makroiqtisadi sabitliyə nail olundu və davamlı iqtisadi artımın əsası qoyuldu, iqtisadiyyatın bütün sahələrində islahatlara başlandı, əhalinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması istiqamətində ciddi addımlar atıldı. İqtisadi islahatların və liberal bazar münasibətlərinin genişlənməsi və sürətlənməsi ilk növbədə bu sahədə müvafiq qanunların, baza sənədlərinin mövcudluğu, onların təkmilləşdirilməsi ilə sıx bağlıdır. Buna görə də, Azərbaycan hökuməti iqtisadi qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, yeni iqtisadi qanunların hazırlanması ilə bağlı bir sıra ciddi addımlar atdı. 1993-1997-ci illərdə “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında”, “Antiinhisar fəaliyyəti haqqında”, “Haqsız rəqabət haqqında”, “İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında” və “Maliyyə sənaye qrupları haqqında” qanunlar qüvvəyə mindi. Bununla yanaşı, qanunvericilik bazasının genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bir sıra işlər görüldü.

Həmin illərdə xarici investorların ölkəyə axınını sürətləndirmək, onlara iş fəaliyyəti üçün əlverişli şərait yaratmaq, xarici ticarəti sərbəstləşdirmək, sahibkarlığı inkişaf etdirmək üçün bir sıra qanunlar qəbul edildi, milli iqtisadiyyatın dünya iqtisadi sisteminə uyğunlaşdırılmasını təmin edən qanunvericilik bazası yaradıldı. Həmin dövrdə qəbul olunan “Sahibkarlıq haqqında” Qanun sahibkarlıq fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirməklə yanaşı, iqtisadiyyatın bazar iqtisadiyyatı yolu ilə inkişafı üçün əlverişli hüquqi zəmin demək idi. 1995-ci ildə qəbul olunan müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyası isə respublikamızın siyasi-iqtisadi, sosial-humanitar bölmələri ilə bağlı bütün təfərrüatları özündə əks etdirməklə strateji əhəmiyyətinə görə, seçildi. Ulu öndər müstəqil ölkənin ilk Konstitusiyasının iqtisadi və sosial islahatlara,

milli inkişafa böyük təminat verdiyini bildirirdi: “ümumxalq səsverməsi - referendum nəticəsində müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyası qəbul olunubdur. Azad, demokratik seçkilər əsasında müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk demokratik parlamenti seçilibdir. Qəbul olunmuş Konstitusiya nəinki daxili siyasi sabitliyi təmin edir, həm də götürdüyümüz strateji xəttin həyata keçirilməsi üçün bütün şərait və imkanların yaradılmasını nəzərdə tutur, buna hər cür təminat verir. Təkrar edirəm, demokratik hüquqi dövlət qurulması, demokratik vətəndaş cəmiyyəti yaradılması, bazar iqtisadiyyatına uyğun dəyişikliklərin, iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi, xarici investisiyalar, azad sahibkarlıq üçün şərait yaradılması və onun mənafeələrinin qorunması, xüsusi mülkiyyətin inkişafının təmin olunması, habelə, şəxsiyyətin, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi - bütün bunlar Konstitusiyamızın müvafiq maddələrində kifayət qədər dolğun və konkret təcəssümünü tapıbdir. Bununla yanaşı, Konstitusiya sahibkarlıq üçün, xarici investisiyalar üçün, xüsusi mülkiyyətin inkişafı üçün tam təminat verir, xüsusi sahibkarlığın mənafeələrinin qorunmasını təmin edir”.

Beləliklə, iqtisadi sahədə yeni qanunların qəbul olunması, Azərbaycanın iqtisadi qanunlarının Avropa standartlarına uyğunlaşdırılması və digər qanunvericilik təşəbbüsləri respublikamızın milli inkişafını təmin etməklə bərabər, dünya ölkələri ilə sıx inteqrasiyasını dərinləşdirdi, Avropa bazarlarına çıxışı üçün əlverişli imkanlar yaratdı. Bazar iqtisadiyyatının tənzimlənmə mexanizmləri və iqtisadi subyektlərin fəaliyyətinə dövlət nəzarət sisteminin gücləndirilməsi, yeni iqtisadi münasibətlərin fəlsəfi-hüquqi-iqtisadi əsaslarının möhkəmlənməsi, yeni iqtisadi təfəkkürün formalaşması milli iqtisadiyyatın inkişafını sürətləndirdi. 1995-ci ildən başlayaraq iqtisadiyyatın artım tempi hər il əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlməyə başladı. 1996-cı ildə ümumi daxili məhsul istehsalının artım tempi 1,5 faiz, 1997-ci ildə həmin rəqəm 5,8 faiz, 1998-ci ildə isə 10 faiz təşkil etdi. İqtisadiyyatın aparıcı sahəsi olan sənayedə geriləmənin qarşısı alındı və bu bölmədə artım müşahidə edildi. ümumilikdə, 1996-2002-ci illər ərzində sənaye məhsulu istehsalı 23,6 faiz, yaxud orta hesabla ildə 3,6 faiz artdı.

Sənayenin inkişafı ilə yanaşı, kənd təsərrüfatında da yüksək inkişaf meyilləri nəzərə çarpmağa başladı. Ulu öndər milli sahibkarlığın inkişafına xüsusi diqqət yetirir və yerli sahibkarların daha fəal olması sayəsində bazar iqtisadiyyatının inkişafının sürətlənəcəyinə, özəl bölmənin xüsusi çəkisinin artacağına dərin inam bəsləyirdi: “Azərbaycanın hər bir sahibkarı özünü respublika iqtisadiyyatının bir hissəsi bilməli və ölkənin iqtisadi tərəqqisi üçün səylər göstərməlidir. Məhz belə sahibkarlar uğurla fəaliyyət göstərə bilər, girişdikləri məsələlərlə sərbəst məşğul ola bilər, öz iqtisadi, intellektual potensialından heç bir məhdudiyyət olmadan istifadə etmək imkanına malik olar, eyni zamanda, Azərbaycanda sahibkarlığın, bazar iqtisadiyyatının inkişafına, böhranın aradan qaldırılmasına kömək göstərə bilərlər. Mən sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan hər bir Azərbaycan vətəndaşına məhz belə yanaşıram, onlara öz ehtiramımı bildirir, onların fəaliyyətinə səmimi münasibət göstərirəm”.

İqtisadiyyatın real inkişaf templəri məhz özəl sektorun payının artması, milli sahibkarlığın aparıcı qüvvəyə çevrilməsi sayəsində mümkün oldu. 1999-cu ilin dekabrında Azərbaycanın mənfəət nefti ilə doldurulmuş ilk tankerinin dünya bazarlarına çıxarılması isə respublikamızın etibarlı maliyyə ehtiyatlarının formalaşmasının əsasını qoydu. Bununla da, ölkəmizdə islahatların dinamikliyini daha da artırmaq, irimiqyaslı layihələr həyata keçirmək, əhalinin sosial yaşayışını yaxşılaşdırmaq üçün davamlı və etibarlı maliyyə rezervləri mənbəyi formalaşdı. Azərbaycan hökuməti mənfəət neftinin satışından daxil olan vəsaitlərin səmərəli idarə edilməsini, həmin vəsaitlərin prioritet sahələrin inkişafına və sosial-iqtisadi baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edən layihələrin həyata keçirilməsinə yönəldilməsini başlıca prioritetlər hesab etdiyini ilk gündən atdığı addımlarla sübut etdi.

İqtisadiyyatda aparılan islahatlar ölkənin maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşmasını, dövlət büdcəsinin gəlirlərinin ildən-ilə artmasını təmin etdi. 2002-ci ildə dövlət büdcəsinin bütün mənbələrdən daxil olan gəlirləri 1993-cü ilə nisbətən 85 dəfə artaraq 4,6 trilyon manata (köhnə manatla) çatdı. Beləliklə, tam əminliklə demək olar ki, 1993-2003-cü illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatı böhran və tənəzzül məngənəsindən çıxaraq, iqtisadi inkişaf və yüksəliş yoluna qədəm qoydu. Ulu öndər milli inkişaf modelinin əsas istiqaməti kimi iqtisadiyyatın sosialyönümlü olmasına mühüm əhəmiyyət verirdi. Məhz

bu nöqteyi-nəzərdən inkişaf edən ölkənin milli gəlirləri sosial proqramların təmin olunmasına yönəldilib.

Ümumiyyətlə, iqtisadi və sosial islahatlar həyata keçirilərkən həm də idarəetmə prosesi ilə sıx bağlı olur. İdarəetmənin doğru, elmi və hərtərəfli həyata keçirilməsini cəmiyyətin normal və sabit inkişafının əsası hesab etmək olar. İnsanların sosial vəziyyətinin inkişafı, onların yaşam tərzlərindəki kəskin fərqlərin aradan qaldırılması isə ancaq sosial ədalət prinsipinin idarəetmədə əsas mövqe tutması ilə bərqərar ola bilər. Azərbaycan hökuməti bütün bu komponentləri uğurla reallaşdırıb və yüksək nəticələr əldə edib. İqtisadiyyatın proporsional və balanslaşdırılmış inkişafının təmin olunması, həmçinin, effektivliyə doğru irəliləyişi, bazar iqtisadiyyatının intensivləşdirilməsi, liberal iqtisadiyyatın yeni mexanizmlərinin tətbiq olunması və digər islahatlar əhalinin maddi və mənəvi rifahının yüksəlməsinə, sosial ədalətin bərqərar olmasına şərait yaradıb. Bu prinsiplər Ulu öndər Heydər Əliyevin layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi siyasətin başlıca hədəflərini təşkil edib və dövlət başçısının rəhbərliyi ilə sosialyönümlü, diversifikasiya olunmuş milli iqtisadiyyatın formalaşdırılması prosesində mühüm uğurlara imza atılıb.

Ulu öndərin əsasını qoyduğu inkişaf strategiyasını zamanın tələblərinə cavab verən yeni çalarlarla zənginləşdirərək uğurla davam etdirən Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın tamamilə keçid iqtisadiyyatını arxada qoymasına nail olub. Yeni inkişaf mərhələsi isə Azərbaycanın iqtisadi modelinin tətbiq olunması fonunda başlayıb. Davamlı, dinamik inkişaf məntiqinə əsaslanan bu modelin strateji istiqamətləri tamamilə liberal bazar münasibətlərinə əsaslanan, sosialyönümlü iqtisadi sistemin və milli iqtisadiyyatın formalaşdırılması, ölkədə mövcud olan təbii-iqtisadi, texniki-istehsal və elmi-texniki potensialın fəal surətdə təsərrüfat dövryyəsinə cəlb olunması, milli iqtisadiyyatın dünya təsərrüfat sisteminə səmərəli şəkildə inteqrasiyasından ibarətdir.

1.3. Milli iqtisadiyyatın inkişafında innovasiyanın mahiyyəti və xüsusiyyətləri

Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi yaşaması və inkişaf etməsi üçün respublikanın iqtisadi potensialı əsas şərt sayılsa da (hətta Sovetlər İttifaqının dağılması prosesi zamanı dövrün böyük iqtisadçıları dəfələrlə belə fikir söyləyirdilər ki, Sovetlər İttifaqına mənsub olan yalnız Rusiya və Azərbaycan iqtisadi cəhətdən müstəqil yaşamaq imkanına malikdir), bu potensialdan səmərəli istifadənin çox mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyi, bunun isə öz növbəsində, ancaq çox düşünülmüş, cəsarətli islahatlar yolu ilə reallaşdırılma imkanı ölkə başçısı tərəfindən dəfələrlə vurğulanmışdır.

Mövcud iqtisadi potensialdan səmərəli istifadə etmək üçün hər gün, hər ay, hər rüb və hər il yorulmadan çalışmaq tövsiyə edən Heydər Əliyev bunu iqtisadiyyatın inkişafı, adamların işlə təmin edilməsi və nəticədə maliyyə vəziyyətimizin yaxşılaşdırılması, vətəndaşlarımızın həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi və bütövlükdə, iqtisadi böhrandan çıxış üçün əsas kimi qiymətləndirirdi.

İslahatlar aparılarkən xarici ölkələrin təcrübəsindən yaradıcılıqla bəhrələnməyi daim tövsiyə etməklə yanaşı, həmin işdə kor-koranə ehkamçılığa və tələskənliyə qarşı çıxan Heydər Əliyev dəfələrlə qeyd etmişdir ki, “bu iş Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatına, ənənələrinə uyğun olaraq təşkil edilməlidir” və “yerli şərait, milli xüsusiyyətlər, milli ənənələr nəzərə alınmaqla” həyata keçirilməlidir.

Keçid dövrünün Azərbaycan üçün xarakterik xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla iqtisadi islahatların aparılması onun müvəffəqiyyətini təmin etmişdir və burada Heydər Əliyev dühasının əvəzolunmaz rolu vardır. Belə ki, ilk növbədə, onun fəvqəladə zəhməti sayəsində bağlanan neft sazişləri iqtisadiyyatın bütün sahələrinin dirçəlməsində əhəmiyyətli rol oynadı.

Respublikamızda iqtisadi islahatlar ardıcıl surətdə həyata keçirilməklə öz müsbət nəticələrini verdi. İslahatların hüquqi bazasını təşkil edən “Müəssisələr haqqında”, “Səhmdar cəmiyyəti haqqında”, “Torpaq islahatı haqqında”, “Sovxoz və kolxozların islahatı haqqında”, “Banklar və bank fəaliyyəti haqqında”, “Müflisləşmə və iflas haqqında” və bir sıra digər qanunlar qəbul edilmiş, vergi qanunvericiliyinin beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması istiqamətində mühüm dəyişikliklər edilmiş,

“Azərbaycan Respublikasında 1995-1998-ci illərdə dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin Dövlət Proqramı” təsdiq olunmuşdu.

Heydər Əliyevin birbaşa göstərişi ilə müvafiq dövlət orqanları tərəfindən təcili olaraq hökumətin iqtisadi proqramı işlənilib hazırlanmış və həyata keçirilməyə başlanmışdı. 1995-1996-cı illər ərzində makroiqtisadi sabitliyin təmin olunması və iqtisadiyyatda struktur dəyişikliklərinin aparılması tədbirlərini nəzərdə tutan iki hökumət proqramı müvəffəqiyyətlə həyata keçirilmişdir.

Çox böyük əhəmiyyəti olan beynəlxalq kontraktların bağlanması, dünya ölkələri ilə iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi, Azərbaycana investisiya axınının güclənməsi, iqtisadi inteqrasiyanın dərinləşməsi və s. məhz Heydər Əliyevin müdrik daxili və xarici siyasətinin məntiqi nəticəsi kimi mümkün olmuşdur. Bütün bunlar Azərbaycanın sabahına inam yaratmış, respublikamızın ümdə problemlərinin həllinə, əhalinin rifahının yüksələcəyinə böyük ümidlər doğurmuş, xalqın iqtisadi fəallığının artmasına təsir etmişdir.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, islahatların müvəffəqiyyəti düşünülmüş, əsaslandırılmış strategiya və taktikadan başqa, bir çox sosial-siyasi və ideoloji amillərdən də asılıdır. Azərbaycandakı iqtisadi və siyasi durum, müxtəlif siyasi qüvvələr arasındakı ziddiyyətlər nəzərə alınmaqla islahatların müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsini aşağıdakı şərtlər mümkün etmişdir:

- sosial-iqtisadi proseslərin dağılmış idarəolunma mexanizmlərinin təkmilləşdirilmiş formada bərpası;
- mərkəzi idarəetmə aparatı ilə ərazi bölgələri arasındakı fəaliyyət mexanizminin təkmilləşdirilməsi;
- islahatların sosial bazasının genişləndirilməsi və onun tərəfdarlarının kütləviliyinin təmin olunması.

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev tərəfindən müəyyən edilmiş demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğu və sosial yönümlü bazar prinsiplərinə əsaslanan sosial-iqtisadi inkişaf siyasəti artıq on ilə yaxındır ki, möhtərəm Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında uğurla davam etdirilir. Bu siyasət Azərbaycanın bölgədə iqtisadi cəhətdən lider dövlətə çevrilməsi və dünya iqtisadi sistemində uğurla

integrasiya etməsi, ölkədə sosial problemlərin həlli və əhalinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması, yoxsulluğun sürətlə azaldılması, işsizlik problemlərinin həlli və infrastrukturun yenidən qurulması istiqamətində mühüm dövlət proqramlarının ardıcıl həyata keçirilməsi üçün möhkəm təməl yaratmışdır. 2003-cü ildən bəri ümumi daxili məhsul 3 dəfə, qeyri-neft sektorunda ümumi daxili məhsul isə 2,4 dəfə artmışdır. Son 9 ildə Azərbaycanın strateji valyuta ehtiyatları 28,8 dəfə artaraq, 46 milyard dolları ötmüşdür. Yoxsulluğun səviyyəsi 44,7 faizdən 6 faizə, işsizlik isə 5,2 faizə qədər azalmışdır. 2003-2012-ci illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilən 128,3 milyard dollar investisiyadan 65,7 milyard dollarını daxili investisiyalar təşkil etmiş və xarici ticarət dövriyyəsi 6,4 dəfə artmışdır. “Qlobal Rəqabətlik Hesabatı”nda ölkəmiz 144 ölkə arasında 46-cı, MDB məkanında isə ardıcıl olaraq dörd ildir ki, birinci yerdədir.

Ulu öndərin əsasını qoyduğu inkişaf strategiyasını uğurla davam etdirən Prezident İlham Əliyevin səyi ilə tarixən qısa müddət ərzində Azərbaycanın keçid iqtisadiyyatını arxada qoymasına nail olunmuşdur. Ölkədə həyata keçirilən mükəmməl islahatlar konsepsiyasının müəllifi kimi Prezident İlham Əliyev iqtisadi inkişafın Azərbaycan modelini yaratmışdır. Bu, ölkəmizin ümumi siyasətinin ayrılmaz tərkib hissəsi olmaqla, Azərbaycanın iqtisadi tərəqqisinə, dünya birliyində köklü mövqeyinin möhkəmlənməsinə, inkişaf etmiş güclü dövlətlər sırasında yer almasına xidmət edir.

Bu gün ölkə əhalisinin sosial rifahının yaxşılaşdırılması, yeni iş yerlərinin getdikcə artması və yoxsulluğun əhəmiyyətli dərəcədə azaldılması dövlət başçısı İlham Əliyevin həyata keçirdiyi siyasətin nəticəsidir. Yürüdülmən uğurlu, qətiyyətli siyasət, həyata keçirilən makroiqtisadi layihələr Azərbaycan iqtisadiyyatının daha da yüksələcəyindən xəbər verir. Ayrı-ayrı dövlət proqramlarında nəzərdə tutulan tədbirlərin həyata keçirilməsi Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafında vacib mərhələ olmaqla, ölkənin iqtisadi inkişafında və əhalinin rifah halının yaxşılaşdırılmasında getdikcə mühüm rol oynayır.

Keçid dövrü kimi səciyyələnən ictimai-iqtisadi formasiya dəyişikliyi mərhələsini geridə qoyan müstəqil Azərbaycanın bütövlükdə regionun ən aparıcı dövlətlərindən birinə çevrilməsi ilk növbədə elmi əsaslar üzərində gerçəkləşdirilən milli iqtisadi inkişaf modelinə əsaslanır. Beynəlxalq maliyyə qurumlarında da maraqla

qarşılanaraq ciddi elmi müzakirələrə səbəb olan bu model özünəməxsus cəhətləri ilə əlverişli coğrafi və geoiqtisadi məkanda yerləşən respublikamızı yeni iqtisadi fenomənə çevirmiş, sabit inkişaf yoluna çıxarmışdır.

Ümumiyyətlə, son illərdə respublikada sosial-iqtisadi inkişaf sahəsində həqiqətən də köklü inqilabi nəticələr əldə edilmişdir. Konkret proqramlar əsasında həyata keçirilmiş genişmiqyaslı tədbirlər nəticəsində Azərbaycanda müasir dövlət və cəmiyyət formalaşmaqdadır. Ölkədə yol, nəqliyyat, kommunal təchizat, elm, təhsil, səhiyyə, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, qısaı, bütün sosial-iqtisadi, mədəni və digər sahələri əhatə edən nəhəng infrastruktur layihələri reallaşdırılıb, Azərbaycanın enerji təhlükəsizliyi tam, ərzaq təhlükəsizliyi isə əsasən təmin edilib. Bu dövr ərzində iqtisadiyyatımız üç dəfə, dövlət büdcəsi 20 dəfə artıb, 50 milyard dollar həcmində valyuta ehtiyatı formalaşılıb. Hazırda ölkənin enerji potensialı güclənib, qeyri-neft sektoru, sənaye sürətlə inkişaf edir. Respublikada makroiqtisadi sabitlik qorunur, inflyasiya birrəqəmli səviyyədə saxlanılır. Ötən dövrdə minlərlə müəssisə, 2 mindən artıq müasir məktəb, çoxsaylı səhiyyə ocaqları, olimpiya idman kompleksləri, mədəniyyət obyektləri tikilib istifadəyə verilib. Azərbaycanın şəhər, qəsəbə və kəndlərində irimiqyaslı quruculuq-abadlıq işləri həyata keçirilib, onların siması müasirləşib.

Ölkədə qəbul olunan dövlət proqramları, konsepsiya və strategiya xarakterli sənədlər, onların əməli surətdə icra olunması bu siyasətin reallaşdırılması mexanizmi kimi vacib əhəmiyyət kəsb edir. Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda ölkəmizdə 60-a yaxın dövlət proqramı, strategiya və konsepsiya fəaliyyətdədir. Bütün bu mühüm hüquqi-normativ və proqram sənədlərinin yeni konsepsiya ilə əsaslı şəkildə əlaqələndirilməsi əldə olunacaq nailiyyətlərin təminatçısına çevriləcəkdir.

Müasir və perspektiv inkişaf meyillərini nəzərə alsaq, yeni qəbul olunan konsepsiyaya əsasən ölkənin uzunmüddətli inkişafı istiqamətini aşağıdakı kimi sistemləşdirmək məqsədəuyğun olardı.

Birincisi - güclənməkdə olan qlobal rəqabət təsirləri yalnız ənənəvi əmtəə, kapital, texnologiya və əmək bazarlarını əhatə etməməli, həmçinin milli idarəetmə və innovasiya sisteminə, insan potensialının inkişafına da nüfuz edərək Azərbaycanın

yenicə formalaşan özünəməxsus sosial-iqtisadi inkişaf modelinin keyfiyyətə mükəmməlliyinə gətirib çıxarmalıdır.

Tədqiqatlar göstərir ki, yaxın onillikdə dünyada və ölkədə inkişaf meyilləri iqtisadi sistemin yeni texnoloji bazasının formalaşmasına istiqamətlənəcəkdir. Əsasən bu inkişaf özünü biotexnoloji, informatika, nanotexnologiyalar, səhiyyə və iqtisadiyyatın daha çox elmtutumlu sahələrində büruzə verəcəkdir. Azərbaycan üçün elmi-texniki, tədqiqat potensialının və yüksək texnologiyalı istehsalın mövcudluğu bir çox şərtlərin nəzərə alınmasını və müvafiq şəraitin yaradılmasının vacibliyini önə çəkir:

- ilkin və həlli mümkün olan istiqamətlərdə texnoloji liderliyin təmin edilməsi;
- yüksək texnologiyalı komplekslərin, sahələrin yaradılması, beynəlxalq bazarlara daha mütərəqqi elmtutumlu məhsulların çıxarılmasına nail olunması;
- Azərbaycanın yüksək texnologiyalı məhsul və intellektual xidmət bazarlarında iştirak mövqeyinin güclənməsi;
- ənənəvi iqtisadiyyat sahələrinin perspektiv inkişaf istiqamətləri əsas götürülməklə daxili maliyyə mənbələri hesabına və inkişaf etməkdə olan qlobal, beynəlxalq bazarlara uyğunlaşan subyektlərin modernləşdirilməsi.

Müasir innovasiyalı iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin inkişafı yüksək ixtisaslı və peşəkar kadr potensialının keyfiyyət, korporativ əlaqə səviyyəsindən əhəmiyyətli şəkildə asılıdır. Burada demoqrafik situasiya da hökmən saxlanılmalıdır. Müasir inkişaf şəraitində MDB ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycan da beynəlxalq iqtisadi mühitdə, bazarlarda kadr və işçi qüvvəsinin keyfiyyət səviyyəsinə görə hələ ki yüksək mövqe tuta bilmir. Buna səbəb daha çox həmin kadr və işçi potensialının əmək qabiliyyətinin aşağı səviyyədə olması, ölkədə qismən təhsil və səhiyyə sisteminin müasir tələblərə cavab verməməsidir. Azərbaycan üçün bu məsələ yaxın üç-beş ildə öz həllini əksərən tapmalı, bu sahədə olan çatışmazlıqlar aradan qaldırılmalıdır. Bu baxımdan bəzi amillərin nəzərə alınması xüsusi zərurətdən irəli gəlir:

- ənənəvi iqtisadiyyat sahələrində fəaliyyət göstərən işçilərin sayının azaldılması (məsələn, aqrar sektorda və s.), onların peşə-ixtisas səviyyəsinin artırılması vasitəsilə daha mütərəqqi sahələrdə işlə təmin olunmasına şərait yaradılması;

- yerli kadr və işçi potensialının daxili və xarici bazarlarda rəqabət qabiliyyətli sahələrdə fəaliyyət göstərməsinə imkan yaradan zəruri tədbirlər sisteminin həyata keçirilməsi;

- idarəetmə, elm, təhsil və səhiyyə sisteminin işinin tədricən beynəlxalq tələblərə uyğun qurulması və bu sahələrdə davamlı inkişafın təmin edilməsi və s;

- iqtisadi inkişafda xammal və resurslara, xüsusilə də yanacaq və energetika potensialına əsaslanan ixracda əsaslı dəyişikliklərə nail olunması;

- daxili bazarın qorunması, davamlı iqtisadi inkişafın keyfiyyət dəyişikliklərinin təmini, milli iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması;

- perspektivə ünvanlanmış və qlobal iqtisadi dəyişkənliyə uyğunlaşan maliyyə-kredit və fiksəl siyasətinin yeridilməsi, ölkənin maliyyə bazarının səmərəliliyinin və çevikliyiinin daha da artırılması;

- ölkənin regional siyasətində tarazlı inkişafın təmini, regionların sosial-iqtisadi inkişafında əməli müsbət dəyişikliklərə nail olunması;

- ölkədə informasiyalı cəmiyyətin, elektron hökumətin qurulması, sosial və siyasi arenada sabit və dayanıqlı siyasətin yeridilməsi;

- dövlət-özəl sektor-cəmiyyət qarşılıqlı əlaqələrinin gücləndirilməsi, özəl sektorun inkişafı üçün yaradılan mühitin getdikcə təkmilləşdirilməsi;

- aqrar sektorun inkişafına səmərəli dəstəyin artırılması, ölkədə ərzaq təhlükəsizliyi probleminin həllinin təmin edilməsi;

- ölkədə təkmil infrastruktur sisteminin formalaşması və sosial sahələrdə mütərəqqi nailiyyətlərə nail olunması;

- Azərbaycanın iqtisadi və hərbi təhlükəsizliyinin daha da gücləndirilməsi.

Ölkədə müvafiq konsepsiyanın həyata keçirilməsi uzunmüddətli sosial-iqtisadi inkişaf proqnozlarının verilməsi ilə bağlı hazırlanacaq kompleks proqram və modellər tərtibini tələb edir ki, onların da tərkibinə aşağıdakı istiqamətlər daxil edilməlidir:

- sosial-iqtisadi inkişafın uzunmüddətli strateji istiqamətləri;

- uzunmüddətli proqnozların sahələr üzrə hazırlanması seçiminin əsaslandırılması və onun ssenarisinin müəyyənləşdirilməsi;

- istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsinin məqsədliliyi və məqsədyönlülüüyü;

- innovasiya və elmi-texniki tərəqqi yönümlü inkişafa keçidin istiqamətləri;
- uzunmüddətli proqnozlaşdırmada dövlət-cəmiyyət-özəl sektor birgə əlaqələliyinin təmin olunması;
- elmi-texniki tərəqqi və innovasiyayönümlü inkişaf mərhələlərinin konkretləşdirilməsi;
- iqtisadi institutların rolunun artırılması, institusional dəyişikliklərin həyata keçirilməsi və makroiqtisadi sabilliyin qorunması;
- iqtisadi idarəetmə sisteminin səmərəliyinin artırılması;
- iqtisadi inkişafda milli rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsi;
- Azərbaycan Respublikasının 2012-2020-ci illər ərzində sosial-iqtisadi inkişafına təsir edəcək amillər və bu dövr ərzində dəyişkən mühit;
- sosial-iqtisadi inkişafa təsir edəcək daxili mühitin müəyyən edilməsi (alternativ variantlarla);
- sosial-iqtisadi inkişafa təsir edəcək xarici mühitin müəyyən edilməsi (alternativ variantlarla);
- Azərbaycan Respublikasının 2012-2020-ci illər üzrə (hətta 2030-2050) sosial-iqtisadi inkişafının əsas prioritet istiqamətləri;
- müvafiq dövrlərə uyğun iqtisadi inkişaf amilləri.

Azərbaycan Respublikasının uzunmüddətli dövr üzrə konsepsiyasının hazırlanmasında sosial-iqtisadi inkişaf proqnozlarının sahələr üzrə istiqamət və meyarlarının müəyyən olunması mərhələliyində ardıcıl sistemin əsas götürülməsi zəruridir. Ölkənin uzunmüddətli proqnozlarının həyata keçirilməsinin hüquqi və iqtisadi inkişaf təminatı hazırlanmaqla müvafiq proqnozların son hədəfləri üzrə gözlənilən nəticələrin əldə olunması üçün bu prosesin də mərhələli həlli zəruridir.

Ölkəmizin iqtisadi inkişafı yeni keyfiyyət mərhələsinə daxil olmuşdur. Məhz bu amillər Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 noyabr 2011-ci il tarixdə imzaladığı “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının həyata keçmə imkanlarını daha da reallaşdırır.

II FƏSİL

AZƏRBAYCANIN MİLLİ İQTİSADİYYATININ İNKİŞAFINDA İNNOVASIYA PROSESLƏRİNİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ VƏ QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

II.1. Ölkənin milli iqtisadiyyatının inkişafına innovasiya proseslərinin təsirinin mövcud vəziyyəti və onun təhlili

Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafının əsas məqsədi innovasiyaya əsaslanan iqtisadiyyata keçiddir. Azərbaycanda milli innovasiya sisteminin yaradılması üçün tələb olunan mühit, bu sistemin və onun tərkib hissəsi olan ayrı-ayrı altsistemlərin təsirli fəaliyyəti üçün hüquqi və inzibati zəmin yaratmaqdır.

Ümumiyyətlə bütün inkişaf etmiş dövlətlərdə innovasiya proseslərinin aktivləşdirilməsi məqsədi ilə innovativ iqtisadiyyatın inkişafının əsası olan Milli innovasiya sistemini yaradırlar. İnnovasiya sistemi elmitexniki və innovasiya fəaliyyətinin nəticələrinin toplanması, ötürülməsi və təcrübədə istifadəsinin səmərəli mexanizmlərini istifadə etməklə ölkənin iqtisadi inkişafının intensivliyini artırmağa imkan yaradır. Azərbaycan iqtisadiyyatının yeni inkişaf mərhələsinə keçidi funksional, sahə və regional altsistemlərin fundamental dəyişikliklər tələb edən innovasiya fəaliyyətinin aktivləşməsinə müəyyənləşdirir. Buna əsasən biznesin aparılmasının institusional şəraitini nəzərə alaraq köklü dəyişiklər aparmaq, müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının, bilik və yeniliklərin istifadəsi sahəsində irəliləyişə nail olmaq mümkündür. Azərbaycanda davamlı iqtisadi inkişafın təmin olunması məqsədi ilə milli innovasiya sisteminin konseptual əsaslarının formalaşması vacib məsələdir. Dövlətimiz üçün innovasiya sisteminin dünya təcrübəsinin təhlili onlarda tətbiq olan modellərin Azərbaycan şəraitində istifadə olunması mümkünlüyü böyük əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycanın milli innovasiya sistemə kompleks yanaşma: funksional, sahə və regional altsistemlərinin hər birinin elementlərini ayrı-ayrılıqda və əlaqəli şəkildə baxılması vacibdir. Azərbaycan Respublikası milli innovasiya sisteminin əsas komponentlərinin və institusional quruluşunun yaradılması, innovasiya prosesində elm, təhsil, istehsalat və bazar arasında əlaqələrin gücləndirilməsi; elmi-texniki məhsul bazarının yaradılması; intellektual mülkiyyət obyektləri də daxil olmaqla yeniliklərin kommersiyalaşması mexanizminin qaydaya salınması; investisiyanın əsas katalizatoru kimi innovasiya rəqabətinin və innovasiyanın əhəmiyyətinin (rolunun) gücləndirilməsi;

müəssisə və regionların innovasiya inkişafının əsas istiqamətlərində maliyyə və kadr ehtiyatları ilə təmin edilməsi ön plana keçməlidir. İnnovasiya iqtisadiyyatının real sektorunun tələbatının təmin edilməsi; milli iqtisadiyyatın innovasiya inkişafının fəallaşması, yeni rəqabətə davamlı məhsulların istehsalı və əməyin səmərəli təşkilat formalarının işlənməsi və tətbiqinin güclənməsi; innovasiya fəaliyyətinin infrastrukturunun genişləndirilməsi, yeni məhsul istehsalının artımına malik olmaq; xarici və daxili bazarın tələblərinə uyğun innovasiya texnologiyaları əsasında iqtisadiyyatın təkmilləşdirilməsi, müasir texnologiya və texnikanın tətbiqi əsasında milli iqtisadiyyatın vacib obyektlərinin genişləndirilməsi və yerləşdirilməsi; elm tutumlu məhsulun istehsalı üzrə yeni müəssisə və qabaqcıl istehsalatın yaradılması gözlənilir.

Yeni biliklər və texnologiyalar, onların sosial–iqtisadi inkişafa səmərəli tətbiqi dünyada ölkənin yerini, xalqın həyat səviyyəsini, milli təhlükəsizliyinin təminatını müəyyən edir. İnkişaf etmiş ölkələrdə dünya iqtisadiyyatının inkişafının müasir tendensiyaları fonunda innovasiya siyasətinin formalaşmasına sistemli yanaşmanın tətbiqi vacib məsələlərin həllinə şərait yaradır:

✓ keyfiyyətli insan kapitalı uğrunda rəqabət dünya innovasiya inkişafının əsas xüsusiyyətidir, yüksək ixtisaslı personalın çevikliyinin artması, biliyin paylaşması prosesini təmin edir;

✓ innovasiya aktivliyinin gələcək inkişafı üçün biliyin paylaşması prosesində informasiya texnologiyasının rolunu da aktualaşdırır;

✓ qloballaşma kompaniyalara daha yüksək səviyyəli texnologiya uğrunda rəqabət aparmağa və innovasiyaların ixtisaslaşdırılması və lokallaşması prosesini stimullaşdırmağa məcbur edir.

İnnovasiya siyasətinə sistemli yanaşma konsepsiyasını həyata keçirən ölkələr qısa müddət ərzində dövlətlərin qarşılıqlı təsir mexanizmini, biznesi, elmi və təhsili və ÜDM-də elmtutumluluğunu artırmağa imkan verən səmərəli Milli İnnovasiya Sistemi (MİS) yarada biliblər. Azərbaycan Respublikasında "yeni iqtisadiyyatın» sürətli inkişafı, kapital bazarı və yeni texnologiyalar arasında artan qarşılıqlı əlaqə, yeni texnologiyaların sosial istiqamətlərinin güclənməsi, yeni biliklərin, texnologiyaların, ərzaqların, xidmətlərin yaradılması və istifadəsinin miqyaslı xüsusiyyətləri MİS-in

ölkənin innovasiya inkişafının institusional əsası kimi yaradılmasına şərait yaradır. Lakin bu sistemi yaradan amillərin səmərəli təsiri aşağıdakı şərtlər daxilində mümkündür:

- innovasiya prosesi işə salmaq üçün kifayət qədər intellektual və texnoloji potensialın olması;
- innovasiya şəbəkəsinin iştirakçılarının sayının daim artması, həmçinin yeni sosial qrupların cəlb edilməsi;
- innovasiya inkişafına istiqamətlənən institusional sistemin yaradılması (formal və qeyri-formal elementləri daxil olmaqla);
- təsərrüfatçı subyekt, fiziki şəxslərin əksəriyyəti tərəfindən innovasiyaya, MİS-ə tələbin olması;
- innovasiya sistemini maliyyələşdirməyə imkan verən iqtisadi inkişafın səviyyəsinin (adambaşına düşən ÜDM həcmi) artımı.

Bütün bu şərtlərin yerinə yetirilməsi, sistem zəmininin varlığı, innovasiya inkişafının nəzəri problemlərinin dərk edilməsi MİS-in milli sərhədlər çərçivəsində biliklərin istehsalı və satışı ilə məşğul olan qarşılıqlı əlaqəli təşkilatların məcmusu şəklində yaradılması və inkişafına imkan yaradır. Səmərəli MİS-in yaradılması əsasında milli iqtisadiyyatın rəqabətə davamlılığının artırılmasına imkan yaradır.

Hər konkret halda MİS-in inkişaf strategiyası dövlət vasitəsilə aparılan makroiqtisadi siyasət, normativ hüquqi təminat, birbaşa və bilavasitə dövlət tənzimlənməsi, elmi-texnoloji və sənaye potensialının, daxili əmtəə bazarı, əmək bazarı, həmçinin tarixi və mədəni ənənələri və xüsusiyyətləri ilə müəyyən edilir. MİS-in bünövrəsini təşkil edən milli iqtisadiyyatın bazis sahələrinə aiddir: biliyin generasiyası; biliyin yayılması və tətbiqi, yeniliyin kommersiyalaşması; təhsil və kadrların peşəkar hazırlıqları; innovasiya-maliyyə təminatlı infrastrukturu; idarəetmə və tənzimlənmə.

Yeni innovasiya biznesi bazar şəraitində fəaliyyət göstərən MİS-in dünya təcrübəsi ilə yoxlanmış modelinə istiqamətlənməlidir.

İqtisadiyyatın texnoloji təkmilləşməsi və qabaqcıl texnologiya əsasında onun rəqabətə davamlılığını təmin edən, elmi potensialı iqtisadi inkişafın əsas ehtiyatlarından

birinə çevirən strategiyanın həyata keçməsinin məqsədi innovasiya fəaliyyətinin balanslaşdırılmış sektorunun və səmərəli innovasiya sisteminin yaradılmasıdır.

Xarici və qabaqcıl ölkələrdə MİS təcrübəsinin öyrənilməsi, onun bizim şəraitə uyğunlaşdırılması və dünya təcrübəsinin ən yaxşı nailiyyətlərinin tətbiqi Azərbaycanda innovasiya potensialının istifadəsinin optimallaşdırılmasına, MİS-in yaradılması əsasında milli iqtisadiyyatın rəqabətə davamlılığının artırılmasına imkan verir. Dövlət tərəfindən MİS inkişafını tənzimlənməsi üçün: iqtisadiyyatın innovasiya inkişafı strategiyasının işlənməsi; müəyyən müddətə texnoloji inkişaf proqnozunun işlənməsi və elmi-texnoloji prioritetlərin təyin edilməsi; dövlətin elmi-texniki və innovasion siyasətinin, onun normativləri, resursları və kadr təminatının formalaşması; innovasion sahibkarlığın inkişafına, MİS-in əsas subyektlərinin qarşılıqlı fəaliyyətini yaxşılaşdırmağa köməklik edilməsi; innovasiya infrastrukturunun inkişafının dəstəklənməsi; innovasiya fəaliyyətinin maliyyə tədbirlərinin birbaşa və dolayı stimullaşdırılmasının işlənməsi və həyata keçməsi; innovasion menecment sahəsində kadrların hazırlanması; tədqiqatlar və işləmələr sahəsinin dəstəklənməsi istiqamətində böyük işlər görülməlidir.

İnnovasiya siyasəti ölkənin iqtisadi inkişafına təsir göstərir. Azərbaycan Respublikası milli innovasiya sisteminin formalaşması və innovasiya inkişafının üstünlüklərinin həyata keçməsi istiqamətində aşağıdakı məsələlərin həll edilməsi zəruridir: innovasiya inkişafının münasib texnoloji iqtisadi mühitinin formalaşması üçün qanunçuluq bazasının yaradılması; intellektual mülkiyyətin mühafizəsi və idarə edilməsi dövlət proqramının işlənməsi; elmin maddi texniki bazasının inkişafı dövlət proqramının hazırlanması və həyata keçirilməsi.

İqtisadi sistemin idarəçiliyinin əsas xüsusiyyətlərindən biri sənaye, sosial, regional siyasəti innovasiya siyasətində birləşdirməkdir. Milli iqtisadiyyatın inkişafı istehsalın klassik amillərinə əsaslanan iqtisadiyyatdan biliyə əsaslanan iqtisadiyyata keçidin qanunauyğunluğu nəticəsində mümkündür.

İstənilən dövlətin iqtisadiyyatının rəqabətə davamlılığı müxtəlif sahələrində texnoloji dəyişikliklərdən və yüksək texnoloji istehsalatın formalaşmasından başqa

iqtisadiyyatın bütün sahələrini və sektorların milli innovasiya sisteminə birləşdirən təşkilatı yeniliklərdən də asılıdır.

İqtisadiyyatı innovasiya istiqamətinə yönəltmək qəliz prosesdir. Lissabon strategiyasında Avropa ölkələrinin innovasiya inkişafı sahəsində müəyyən çətinliklərlə üzləşməsi aşağıdakı amillərlə qeyd olunmuşdur:

- ✓ innovasiya inkişafının qənaətbəxş olmaması;
- ✓ Avropa ölkələrində iqtisadiyyatın inkişaf tempinin geri qalması;
- ✓ məhsuldar işçi qüvvələrinin qocalması;
- ✓ Avropa Birliyinin daha zəif inkişaf etmiş ölkələr hesabına genişlənməsi.

«İnnovasiya siyasəti: Lissabon strategiyası kontekstində müasir yanaşma» sənədində Avropa ölkələrində innovasiya siyasətinin təkmilləşməsi üçün müəyyən təkliflər və aşağıdakı prioritet istiqamətlər qeyd edilmişdir:

- ✓ milli siyasətin bütün istiqamətlərində innovasiyanın tərkib hissələrini gücləndirmək və birləşdirmək yolu ilə innovasiya mühitini yaxşılaşdırmaq;
- ✓ innovasiyaya bazar tələblərini stimullaşdırmaq;
- ✓ dövlət sektorunda innovasiyaların stimullaşdırılması;
- ✓ regional innovasiya siyasətinin gücləndirilməsi.

Avropa Birliyi ölkələri üçün həm vahid Avropa elmi və innovasiya mühitinin formalaşması kontekstində, həm də dövlət və region səviyyəsində texnoloji əməkdaşlığın və onun tənzimlənməsi üsullarının əhəmiyyəti getdikcə artır. Bu ölkələr üçün innovasiya siyasəti üç səviyyəlidir: regional, milli və dövlətləri birləşdirən üst milli komponentlər.

Regional komponentlər günbəgün strukturlaşırlar. Dövlət fundamental tədqiqatlar, kadr hazırlığı ilə məşğul olur, regionlar isə innovasiyaların yayılması siyasətini həyata keçirirlər, Avropa Birliyinin məqsədi müxtəlif ərazilərdə texnoloji və innovasiya inkişafı arasında mütənasiblik yaratmaqdır, çünki dövlətlər elmi-texnoloji inkişaf etmiş regionlara üstünlük verirlər.

Müxtəlif ərazilərdə innovasiya inkişafına Avropa Birliyinin təsiri innovasiyanı yayan mərkəzlərin regional şəbəkəsinin fəaliyyətidir (Innovation Relay Centers – İRC). Belə mərkəzlər texnologiya və biznes sahəsində sərbəst məsləhətçi təşkilat statusuna

malikdirlər. Onlar Avropa komissiyasından sahibkarlığa və innovasiya biznesinə aşağıdakı istiqamətdə kömək edirlər:

- ✓ texnologiya transferi;
- ✓ ETTKİ nəticələrinin kommersiyalaşdırılması;
- ✓ əqli mülkiyyət obyektlərinin müdafiəsi;
- ✓ şirkətin yeni texnologiyaya keçid imkanları və uyğunlaşma imkanlarının inkişafı;
- ✓ transmilli təşəbbüslərin həyata keçməsi;
- ✓ innovasiya siyasəti haqqında informasiyanın yayılması.

Innovasiya fəaliyyətinin subyektləri arasında əlaqə, vahid innovasiya siyasəti hələ zəifdir. Respublikada sabit iqtisadi artımı və rəqabətə davamlılığı təmin etmək üçün vahid innovasiya sisteminin yaradılması lazımdır. Vahid innovasiya sistemi innovasiya proseslərini idarə etməyə, respublikada olan səy və ehtiyatları birləşdirilməyə imkan verir. Bu da MİS-in 3 altsisteminin birgə inkişafını tələb edir.

Regional innovasiya əməkdaşlığının inkişafı sərhəd proqramları Avropa tədqiqatlar şəbəkəsinin (European Research Area-ERA) yaradılması proqramı ilə nəzərdə tutulub. ERA bütün Avropa dövlətlərinin potensiallarını birləşdirməyə imkan verir. Avropa Birliyinin digər layihələri də var. Azərbaycanın və digər MDB ölkələrinin Avropa Birliyinin layihələrində iştirakı beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən əlaqələndirilir və yeni dövlətin ERA inteqrasiyasına kömək edir.

MİS-in kompleksinin tətbiqinə nail olmaq üçün respublikada innovasiya subyektlərində mövcud olan aşağıdakı daxili və xarici problemlərin həllini qısa müddətdə sürətləndirmək vacibdir.

Daxili problemlərə:

- ✓ innovasiya proseslərinin innovasiya subyektləri ilə obyektləri arasında fəaliyyətin əlaqələndirilməsi, vahid məqsədə yönəltməli;
- ✓ nazirliklərin, komitələrin, səhmdar cəmiyyətlərin, müəssisə və təşkilatların, mülkiyyət sahibliyindən asılı olmayaraq innovasiya aktivliyini sürətləndirmək;
- ✓ kiçik innovasiya biznesinin inkişafını dəstəkləmək.

Xarici problemlər:

✓ əqli mülkiyyət kommersiyasını inkişaf etdirmək, elmi potensialdan səmərəli istifadəni sürətləndirmək;

✓ texnoloji və əqli resursların təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb edilmə mexanizminin səmərəliliyini artırmaq;

✓ innovasiyanın idarə olunması sahəsində kadr hazırlığını genişləndirmək;

✓ innovasiya tətbiqini genişləndirmək üçün vençur maliyyələşməsini inkişaf etdirmək;

✓ innovasiya infrastrukturunun yaradılmasının məqsədini genişləndirmək;

✓ elmi kadrların yaş həddinin yüksəkliyini nəzərə alaraq, elmi-texniki mühitə gənclərin axınını artırmaq məqsədilə elmin maliyyələşməsini gücləndirmək.

Sadaladığımız problemlərin aradan qaldırılması MİS-in kompleks şəkildə dövlətin iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafını təmin edər və əhəlinin sosial-iqtisadi səviyyəsini daim yüksəldər.

II.2.Azərbaycanda milli iqtisadi inkişafın innovasiya istiqamətinin mövcud vəziyyətinin təhlili

Azərbaycan dövlətinin qeyri-neft sektoruna diqqət artırmasının mahiyyətində davamlı iqtisadi inkişafı təmin etmək istəyinin dayanması hamıya məlumdur. Uzun illərdir iqtisadiyyatın hərtərəfli inkişafı üçün ciddi mənbə rolunu oynayan neft və qazın tükənən sərvətlər olması dövlətimizi qeyri-neft sektorunun aparıcı qüvvəyə çevrilməsi istiqamətində fəaliyyətini daha da gücləndirməyə sövq edir. Belə ki, yeni artım mənbəyi kimi informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT), turizm və kənd təsərrüfatı sahələrinin inkişafına diqqət ayrılması nəticəsində müasir şəraitdə səmərəli iqtisadi münasibətlərin formalaşması üçün güclü zəmin yaranmış və yeni iqtisadiyyatın əsasını təşkil edən bilik iqtisadiyyatının güclənməsinə təkan vermişdir.

Ümumiyyətlə, “bilik iqtisadiyyatı” və ya “biliyə əsaslanan iqtisadiyyat” terminləri ötən əsrin 90-cı illərindən elmdə geniş istifadə olunmağa başlanmışdı. Bu yeni növ iqtisadiyyatı fərqləndirən əsas amil də bilik və insan kapitalına söykənməsidir. Hazırda inkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadi artım tempinin əsas mənbəyinin də məhz bilik istehsalının olması heç kimə sirr deyil. Dinamik inkişaf edən dünyada iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyəti və sosial-iqtisadi inkişaf tempinin təmin edilməsinin iqtisadi subyektlərin müasir İKT-in, yeni bazarların öyrənilməsi və tətbiqindən, biliklərin artırılması və onun əqli kapitala çevrilməsindən asılı olduğu da məlumdur. Qeyd etmək vacibdir ki, hər hansı bir ölkənin iqtisadi artımı həm dövlət, həm də cəmiyyət tərəfindən uzunmüddətli cəhdlər göstərilməsini tələb edir. Bu cəhdlərin də əsasında elm və innovasiyalar sahəsində təsirli dövlət siyasəti dayanır. Dünyanın qabaqcıl ölkələrində innovasiyalar sahəsində həyata keçirilən siyasət dövlətin iqtisadi siyasətinin vacib tərkib hissəsindən biridir və yeni məqsədlər nəzərə alınaraq, hər 5-10 ildən bir yenidən formalaşdırılır. Məsələn, elm, İKT və innovasiyalar sahəsində uzun illərdir liderliyini qoruyan ABŞ-ın son 30 il ərzində elm və innovasiyalar sahəsindəki siyasəti dəfələrlə dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Avropa Birliyi, Yaponiya və yeni sənaye ölkələri də innovasiya siyasətinin formalaşmasına böyük diqqət ayırır. Keçid iqtisadiyyatı dövrünü yaşayan ölkələrdə də elm və innovasiyalar sahəsində dövlət siyasətinin formalaşması birinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan da “bilik istehsal edən” ölkələr sırasında layiqli yerini tutur . Prezident İlham Əliyev bununla bağlı çıxışlarında qeyd etmişdir ki, “qara qızıl”ın insan kapitalına çevrilməsi Azərbaycanda real vəziyyətdir. Buna görə də, təsadüfi deyil ki, qeyri-neft sektorunun inkişafında böyük rol oynayan İKT və innovativ fəaliyyəti dəstəkləyən dövlət milli iqtisadiyyatımızın modern rellər üzərində irəliləməsi üçün strateji istiqamətlər müəyyənləşdirmişdir. Belə istiqamətlərdən biri innovativ inkişafdır və bu inkişaf Azərbaycanda fəaliyyət göstərən şirkətlərin müasir İKT-in mənimsənilməsini, rəqabətqabiliyyətli məhsulların istehsalını və ixracat bazarlarının genişləndirilməsini əhatə edir. Dinamik inkişaf edən bazarların gücləndirilməsi və rəqabəti təmin edən fəaliyyətin dəstəklənməsi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu istiqamətdə fəaliyyətini günün tələbləri səviyyəsində quran Azərbaycan dövləti investisiyaların cəlb olunması üçün ölkəmizin cəlbediciliyini artırır. Növbəti vacib istiqamət kimi yeni İKT-in tətbiqi ilə istehsalatın genişləndirilməsini göstərmək olar. Daha ətraflı qeyd etsək, bu istiqamətdə yeni texnologiyaların tətbiqi ilə istehsalatın genişləndirilməsi milli iqtisadiyyatın sonrakı mərhələlərində iqtisadiyyatın dirçəlməsi, bilik iqtisadiyyatı və sənayedə rəqabət qabiliyyətinin artması güman olunur. İnsan kapitalının inkişafı və iqtisadi artımı təmin edən yeni mənbələrin yaradılmasını da mühüm istiqamətlər kimi qeyd etmək mümkündür.

Bu gün artıq şübhə doğurmur ki, müasir dövrdə mühüm məsələlərdən biri dünya ölkələrinin inkişaf prosesindən geri qalmamaq, iqtisadiyyarın səmərəliliyini və rəqabət qabiliyyətini artırmaq və onun innovasiya əsaslı irəliləyişini təmin etməkdir. Yəni ənənəvi iqtisadiyyatdan bilik iqtisadiyyatına keçidi təmin etmək strateji məqsəd kimi dövlət qarşısında dayanmışdır. Belə bir vacib tapşırıqın yerinə yetirilməsi üçün də yeni iqtisadi modelin formalaşdırılması zərurət kimi ortaya çıxır. Təhsil sistemində yeniliklərin tətbiqini və İKT-nin, həmçinin elmin inkişafını özündə ehtiva edən bu yeni iqtisadi modeldən də istifadə sağlam rəqabəti təmin edən səmərəli dövlət tənzimlənməsinin və sosial-iqtisadi inkişafa kompleks yanaşılmasının vacib prinsiplər kimi rəhbər tutulmasını və iqtisadiyyatın innovasiya inkişafının əsas götürülməsini zəruri edir. Buna görə də, strateji məqsədə nail olmaq istiqamətində atılmış addımlar nəticəsində bu gün Azərbaycanda real imkanlar yaranmış və ölkəmiz innovasiyaların və

texnologiyaların keyfiyyətə yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuş, ölkəmiz yeni texnologiyalar sahəsində tərəqqiyə nail olmuşdur. Prezident İlham Əliyevin dediyi kimi, yeni texnologiyaların, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi Azərbaycanda geniş vüsət almışdır: “Biz bu sahədə bölgədə birinci yerlərdəyik. Ümumiyyətlə, dünya miqyasında reyting siyahılarında qabaqcıl yerlərdəyik”.

Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı tərəfindən “2014-cü il qlobal innovasiya indeksi: innovasiyada insan amili” adlı hesabatda da Azərbaycanın sözügedən sahədə uğur əldə etdiyi bildirilir. İnstitutlar, insan kapitalı və tədqiqat, infrastruktur, bazarın və biznesin mükəmməlliyi, bilik və texnologiya səmərəliliyi, yaradıcı səmərəlilik kimi qlobal innovasiya indeksi meyarlarına görə Azərbaycanın nəzərəcarpacaq dərəcədə irəliləyişə nail olunduğu qeyd edilir. Ölkəmizin biznesin qurulmasının asanlıığı (13-cü yer), bazarın mükəmməlliyi (26-cı yer), mikromaliyyələşdirmə kreditləri (15-ci yer), sərmayə (10-cu yer), sərmayədarların qorunmasının asanlıığı (21-ci yer), qeyri-kənd təsərrüfatı sahəsində bazara giriş tarifi (9-cu yer), birbaşa investisiyaların xaricə axını (8-ci yer), informasiya-kommunikasiya texnologiyaları və təşkilatı modelin yaradılması (23-cü yer) göstəriciləri üzrə öncül sıralarda yer alması dövlətin qeyri-neft sektorunun inkişafına verdiyi yüksək qiymətin nəticəsi kimi qəbul etmək olar.

Bundan başqa, Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin təsis edilməsi və uğurla fəaliyyət göstərməsi Prezident İlham Əliyevin innovasiyalar məsələsinə önəm verdiyini bir daha təsdiqləyir. Vətəndaşlara dövlət qurumları tərəfindən göstərilən xidmətlərin müasir innovasiyaları tətbiq etməklə daha keyfiyyətli və rahat şəkildə həyata keçirilməsi artıq günün reallığına çevrilmişdir. Qeyd etmək vacibdir ki, bütün bunların reallaşdırılması dövlət idarəçiliyində yeni mərhələdir və yüksək peşə vərdişlərinə yiyələnmiş gənc kadrların yetişməsinə də böyük təkan verəcəkdir. Bu da etiraf olunmalıdır ki, İKT sahəsində əldə olunan nailiyyətlər sayəsində belə yeni imkanlar yaratmaq mümkün olmuşdur. Dövlət başçısı İlham Əliyevin vurğuladığı kimi, İKT sahəsində Azərbaycan son illər ərzində böyük uğurlar əldə etmişdir: “Bu, həm biznes, həm zəka, intellekt sahəsidir. Eyni zamanda, innovasiya və şəffaflığa təkan verən, xidmət göstərən bir sahədir. Biz bu imkanlardan

daha da geniş şəkildə istifadə etməliyik. Elektron xidmətlərin sayı artmalıdır və bu sahədə görülən işlər davam etdiriləcəkdir”.

Beləliklə, dinamik inkişaf mərhələsində olan Azərbaycanda çoxşaxəli və innovasiyayönümlü iqtisadiyyatın formalaşdırılması, şaxələndirilməsi, əhalinin rifahının beynəlxalq standartlara çatdırılması elmin, mədəniyyətin, bir sözlə, ictimai həyatın bütün sahələrində yeni nailiyyətlərin əldə olunmasına imkanlar yaradır. Bilik iqtisadiyyatının güclü inkişafına nail olmaq üçün Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə təsdiqlənən “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası da innovasiya yönümlü institutların yaradılması və müasir modelin formalaşdırılması, sosial infrastrukturun təkmilləşdirilməsi üçün geniş imkanlar açır. Vacib məqsədlərə nail olmaq üçün ilk növbədə təbii resurslardan asılılığın azaldılması və qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi ilə yanaşı, elmtutumlu istehsal sahələrinə, innovasiyalara diqqətin artırılması nəzərdə tutulmuşdur. Bu istiqamətlərdə real nəticələr əldə etmək üçün biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın formalaşması, İKT-dən səmərəli istifadə edilməsi, iqtisadi inkişafda yüksək rentabelliyyətə nail olmaq üçün yeni təfəkkürlü, yaradıcı gəncliyin formalaşması məsələlərini ön plana çıxarmışdır. Konsepsiyanın əsas strateji baxışı- mövcud imkanları və ehtiyatları nəzərə alaraq Azərbaycanda sabit iqtisadi artımın, ölkənin ictimai həyatında vətəndaş cəmiyyətinin aktiv statusunun üstünlüyünün tam təminatı ilə xarakterizə olunan inkişaf mərhələsinə nail olmaqdır. Bu baxımdan demək olar ki, həyata keçirilən sosial-iqtisadi siyasət Azərbaycanda hər bir vətəndaş üçün geniş imkanlar yaradır.

Azərbaycanda aparılan islahatlar, düşünülmüş siyasət ölkəmizin hərtərəfli inkişafını təmin edir. Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilmiş, möhtərəm cənab Prezident İlham Əliyev tərəfindən müasir qlobal çağırışlar əsasında zəngiləşdirilərək, uğurla davam etdirilən milli inkişaf strategiyası ölkəmizin və xalqımızın gələcəyinə böyük nikbinliklə baxmağa imkan verir.

Son on il ərzində Azərbaycan dünyada ən sürətli tempiylə inkişaf edən dövlət kimi tanınır. Bunun başlıca səbəbi elmi əsaslara söykənən iqtisadi islahatların siyasi islahatlarla tamamlanması, uzlaşdırılmasıdır. Azərbaycanın bu təcrübəsi dünyada maraqla qarşılanır və öyrənilir.

Dövlətimizin başçısının qarşıya qoyduğu ən mühüm vəzifələr sırasında sosial-iqtisadi inkişafın innovativ və kreativ vasitələrlə sürətləndirilməsi mühüm yer tutur.

Müasir qloballaşma şəraitində texnologiya sahəsində baş verən yeniliklər firmalar, xüsusilə də kiçik müəssisələr üçün getdikcə daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Innovasiyanın səmərəliliyi xeyli dərəcədə bu sahədə çalışanların, o cümlədən firmaların, elmi-tədqiqat müəssisələrinin, universitetlərin peşəkarlıq fəaliyyətindən, onların yerli, milli və beynəlxalq səviyyədə əlaqələrindən asılıdır. Digər tərəfdən, innovasiya sisteminin səmərəliliyinə təsir edən amillər sırasına fərdləri və müəssisələri öyrənməyə stimullaşdıran şərtlər, maliyyə sisteminin etibarlılığı, bu sahədə dövlət tənzimlənmələrinin səmərəliliyi və s. aid olunur. Təsadüfi deyildir ki, prof. D.Ə. Vəliyev innovasiya prosesinin milli iqtisadiyyata müsbət təsir göstərə bilməsinin mühüm şərtlərindən biri kimi elmi-tədqiqat müəssisələri və universitetlər ilə sahibkarlar arasında qarşılıqlı əlaqələrin yaradılmasını və inkişaf etdirilməsini qeyd edir. Alim bu sahədə dövlətin vəzifələri sırasında innovasiya sisteminin gücləndirilməsini, innovasiya üçün zəruri şəraitin yaradılmasını, yeni texnologiyanın yayılmasını, şəbəkələşmə və təmərküzləşmənin tətbiqini daxil edir.

Prof. A.B.Abbasova görə innovasiya prosesini səciyyələndirən cəhətlər aşağıdakılardan ibarətdir:

- qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün çoxlu qeyri-müəyyən yolların və yüksək riskin mövcudluğu;
- dəqiq proqnoz qiymətləndirilməsinin aparılmasının qeyri- mümkünlüyü;
- iqtisadi münasibətlərin mövcud olduğu sferada gərginliyin aradan qaldırılması;
- innovasiya prosesinin bilavasitə iştirakçıların mənafələrini qorumaq zərurəti.

Innovasiya prosesi dedikdə, müəssisənin hər bir həlqəsinin işinin rentabelliyyəinə nəzarət zamanı onun fəaliyyətinin müxtəlif sferalarının balanslaşdırılmasının təkmilləndirilməsi başa düşülür. Bütün yeniliklər firmanın işinin müxtəlif tərəflərinin sistemli, kompleks təhlili əsasında aparılır ki, burada da ən başlıcası alınmış nəticələrin artıq əldə edilənlərlə deyil, bazarın həmin vaxtda malik olduğu potensiala (tutumluluqla) müqayisə etməkdən ibarətdir.

İnnovasiya prosesi yeni növ məhsulun mənimsənilməsi və buraxılan məhsulun modernləşdirilməsini, yeni maşın, avadanlıq və maerialların istehsalata tətbiqini, yeni texnologiyalardan və məhsulun istehsalı üsullarından istifadə edilməsini, habelə istehsalın təşkilinin və mütərəqqi idarəetmə metodlarınm, vasitə və qaydalarınm tətbiqini nəzərdə tutur.

İnnovasiya prosesi müxtəlif yollarla həyata keçirilə bilər. Hər bir konkret halda daha səmərəli yolun seçilməsi texnologiyanın xarakteri, son məhsul bazarı, firmanın potensialı, iqtisadi iqlim, rəhbərliyin səriştəlilik dərəcəsi kimi şərt və amillərdən asılıdır. İstənilən halda müxtəlif qruplar tərəfindən həyata keçirilən çoxüzümlü və çoxmərhələli proseslərin, bir çox insanlar, bölmə və təşkilatlar arasında dinamik qarşılıqlı təsirin rolu böyükdür. Bununla yanaşı, həmişə uğur qazanılması maneə və müqavimətin aradan qaldırılması ilə bağlıdır. Odur ki, innovasiyalar təşəbbüslü və inadsız, habelə istehsal, insan, təşkilatı və sosial amillər sahəsində iri xərclər çəkmədən mümkün deyildir.

İnnovasiyaların mahiyyəti həmişə eksperiment olmuş və olaraq da qalır. Planlar, tədqiqatlar, resursların düşünülmüş bölgüsü nə qədər vacib olsa da bazarın marketinqi bundan da vacibdir. İnnovasiya prosesi daxili ziddiyyətlərlə dolu bir prosesdir.

İnnovasiya prosesini fundamental, tətbiqi tədqiqat, konstruktor işləmələri, marketinq, istehsal, nəhayət satış mərhələlərini keçən, ardıcıl olaraq ideyanı əmtəyə çevirən proses kimi-texnologiyanın kommersiyyalaşdırılması prosesi kimi müəyyən etmək olar.

İnnovasiya prosesi müxtəlif mövqələrdən müxtəlif detallaşdırma dərəcəsi ilə baxıla bilər. Birincisi, elmi-tədqiqat, elmi-texniki, innovasiya, istehsal fəaliyyətinin və marketinqin paralel-ardıcıl həyata keçirilməsi kimi nəzərdən keçirilə bilər. İkincisi, ideyanın meydana çıxmasından onun işlənilib hazırlanmasına qədər yeniliklərin həyat tsiklinin müvəqqəti mərhələləri kimi baxıla bilər. Üçüncüsü, məhsul və ya xidmətlərin yeni növünün işlənilib hazırlanması və yayılmasınınm maliyyələşdirilməsi və investisiyyalaşdırılması prosesi kimi verilə bilər. Bu halda o, investisiya layihəsinin təsərrüfat təcrübəsində geniş yayılmış xüsusi hal kimi çıxış edir.

Ümumi şəkildə innovasiya prosesi ixtiraların, yeni texnologiyanın, məhsul və xidmət növlərinin, istehsal, maliyyə inzibati və s. xarakterli qərarların və intellektual fəaliyyətin digər nəticələrinin alınması və kommersiyyalaşdırılmasından ibarətdir.

Yeni texnikanın yaradılması və mənimsənilməsi prosesi yeni elmi biliklərin alınmasına və daha mühüm qanunauyğunluqların aşkara çıxarılmasına yönəldilmiş fundamental tədqiqatlardan(FT) başlayır. FT-nin məqsədi hadisələr arasındakı yeni əlaqələri açmaqdan, onların konkret istifadəsinə rəğmən təbiət və cəmiyyətin inkişaf qanunauyğunluqlarını dərk etməkdən ibarətdir. FT nəzəri və axtarış tədqiqatlarına bölünür.

Nəzəri tədqiqatların nəticələri elmi kəşflərdə, yeni anlayış və təsəvvürlərin əsaslandırılmasında, yeni nəzəriyyələrin yaradılmasında meydana çıxır. Axtarış tədqiqatlarına vəzifəsi ideya və texnologiyaların yaradılmasının yeni prinsiplərinin kəşfi sayılan tədqiqatlar aiddir. Axtarış tədqiqatları ictimai tələbatın ödənilməsinin yeni metodların əsaslandırılması və təcrübi yoxlanması ilə başa çatır. Bütün axtarış FT akademik idarələrdə və ali təhsil müəssisələrində olduğu kimi sənayenin iri elmi-texniki təşkilatlarında da yüksək elmi ixtisaslaşma keçmiş heyətlə aparılır. İnnovasiya proseslərinin inkişafında fundamental elmin prioritet əhəmiyyəti onunla müəyyən edilir ki, bu elm ideyanın generatoru kimi çıxış edir və yeni bilik sahələrinə yollar açır.

İnnovasiya prosesinin növbəti mərhələsi tətbiqi elmi-tədqiqat işləri sayılır. Onların yerinə yetirilməsi mənfi nəticələrin alınmasından yüksək ehtimalı ilə əlaqədardır. Vəsaitlərin tətbiqi ETİ-nin aparılmasına qoyulması zamanı itkilərin baş verməsi riski meydana çıxır. İnnovasiyaya investisiyalar riskli xarakter daşdıqda onları risk investisiyaları adlandırırlar.

Təcrübi-konstruktor və layihə-konstruktor işləri mərhələsi məhsulun yeni növünün işlənməsi ilə bağlıdır. Bu mərhələ aşağıdakıları özündə ehtiva edir: eskiz-texniki layihələşdirmə, işçikonstruktor sənədləşməsinin buraxılışı, təcrübə nümunələrinin hazırlanması və sınağı.

Təcrübi-konstruktor işləri (TKİ) adı altında tətbiqi tədqiqatın nəticələrinin yeni texnika, material, texnologiya nümunələrinin yaradılması(və ya modernizasiyası, təkmilləşdirilməsi) üçün tətbiqi başa düşülür. TKİ-elmi tədqiqatların yekun

mərhələsidir, laboratoriya şəraitindən və eksperimental istehsalıdan sənaye istehsalına özünəməxsus şəkildə keçiddir. TKİ-yə aşağıdakıları aid etmək olar: mühəndis obyektinin və ya texnikasının (konstruktor işlərinin) müəyyən konstruksiyasının işlənilib hazırlanması; yeni obyektin ideya və variantlarının işlənilib hazırlanması; texnoloji proseslərin işlənilib hazırlanması, daha doğrusu, fiziki, kimyəvi, texnoloji və digər proseslərin əmək prosesi ilə bütöv sistemə birləşdirilməsi üsulları.

İnnovasiya layihəsinin mürəkkəbliyindən asılı olaraq innovasiya fəaliyyətinin ilkin mərhələsində həll edilən vəzifələr kifayət qədər müxtəlif ola bilər. İlkin mərhələdə işlərin icraçıları ali təhsil müəssisələrinin, universitetlərin, AMEA-nın institutlarının, dövlət və elmi-texniki mərkəzlərin alim və mühəndis-texniki işçilərinin yaradıcı kollektivləri sayılır.

İnnovasiya fəaliyyətinin nəticələrinin praktiki reallaşması bazar mərhələsində həyata keçirilməklə özündə aşağıdakıları birləşdirir: bazara tətbiq, bazarın genişləndirilməsi, məhsulun yetkinliyi və tənəzzülü.

İnnovasiya məhsullarının işlənilib hazırlanması prosesində çox vaxt daha səmərəli variantların seçilməsi lazım gəlir ki, bu da onların müqayisəsini nəzərdə tutur. Tutuşdurulan variantların müqayisəyə gətirilməsi (texnologiya, avadanlıq və s.) istehsal olunan məhsul və xidmətlərin həcmi, istehsal resurslarına, məhsul və xidmətlərə qiymət və tariflərin səviyyəsi, vaxt amili üzrə təmin edilir.

İnnovasiya məhsulları üzrə müqayisə olunan variantların təhlili imkan verir ki, onlardan hər birinin səmərəlilik səviyyəsi müəyyən olunsun. Belə informasiya təkcə məsələnin yekun həlli üçün deyil, həm də innovasiya məhsulunun bu və ya digər variantın tətbiqi üçün vacibdir.

Elmi tədqiqat və təcrübi-konstruktor işləmələrinin nəticələri innovasiya məhsulları kimi çıxış edir. Ona görə də bu məhsullar yüksək yenilik dərəcəsi və elmtutumluluğunun adekvat səviyyəsi ilə seçilir. İnnovasiya məhsullarının siyahısı kifayət qədər geniş və müxtəlifdir. Buraya nəzəri və təcrübi biliklər, elmi-tədqiqat prosesinin nəticələri, yeni texnika və yaxud texnologiyanın işlənməsi nəticəsində hazırlanan elmi-texniki sənədləşmə, yeni əmək alətlərinin və materialların təcrübi

nümunələri aiddir. İnnovasiya məhsullarının tərkibinə həm də elmi-texniki xidmət və məsləhətlər də daxildir.

Dünyada innovasiya məhsullarına tələbat daimi artır. Çünki o, bir tərəfdən, mövcud istehsalın texniki səviyyəsini və iqtisadi səmərəliliyini yüksəltmək məqsədilə onun təkmilləşdirilməsi və inkişafına, digər tərəfdən isə buraxılan məhsulların yeniləşdirilməsinə, yeni rəqabət qabiliyyətli məmulatların istehsalına daxil olmasına şərait yaradır. İnnovasiya məhsullarının işlənilib hazırlanması və yaradılması ən çox istehsal müəssisələri(firmaları) arasında bağlanan müqavilələr çərçivəsində, habelə dövlət sifarişləri çərçivəsində həyata keçirildiyinə baxmayaraq, bu məhsulların daha çox həcmi xarici bazara göndərilir.

İnnovasiya məhsulunu öz xarakterinə görə fərdi istehsalın məhsuluna aid etmək olar. Buna görə də onun satış bazarı xalis inhisarın əlamətlərinə uyğun gəlir və hər şeydən əvvəl satıcılar qiymətə əhəmiyyətli təsir göstərmək qabiliyyətinə malikdirlər.

İnnovasiya planlarının işlənilib hazırlanması və praktiki olaraq reallaşdırılması bazar şəraitində Azərbaycan firmalarının zəruri həyat atributuna, başlıca salamatlıq amilinə çevrilməkdədir.

Hazırda respublikamızda innovasiya prosesinin planlaşdırılması sferasında müəyyən qanunauyğunluqlar və meyllər müşayiət olunur: Belə ki, innovasiya prosesinin formalaşmasında plan metodlarının istifadəsi firmanın fəaliyyətinin bütün tərəflərinin əsaslı surətdə yeniləşdirilməsinin mütləq şərti kimi çıxış edir. Müəssisənin fəaliyyətinin əsası sayılan planlaşdırma onun bütün sferalarına, bütün həlqələrinə, bölmələrinə, firmalarına aiddir. Biznesə planlı rəhbərliyin əsası-onun təminatının maddi bazası əsasında inkişafın əsas məqsədlərinin, istiqamət və proporsiyalarının və bazarda vəziyyətin təhlilinin müəyyən edilməsindən ibarətdir. İnkişafın plan alətlərinin tətbiqində ən başlıcası daha radikal üsulla bütün mövcud resursların istifadə üçün səfərbər edilməsi sayılır ki, bu da firmanı istənilən bazar döngələrində öz mövqeyini qoruyub saxlamaq və artırmaq iqtidarında olmağa və planda nəzərdə tutulan mənfəəti almağa səbəb olur. Müəssisənin məcmu iş proseslərinin planlaşdırılmasını yalnız marketing siyasəti və nəzarətin təşkili ilə üzvi vəhdətdə həyata keçirmək olar. İnnovasiya planlaşdırılmasının əsasını strateji perspektivlər, firmanın miqyasına

əsaslanan plan proqramlar təşkil edir. Cari planlar strateji planlara əlavə kimi çıxış edir. Müəssisələrdə tez-tez həm strateji, həm də təşkilati strukturun bütün elementlərini əhatə edən cari proqramlar kimi xüsusi proqramlar yaradılır və reallaşdırılır. İnnovasiya planları daha böyük son nəticəni təmin edən əsas yeniliklərin işlənilib hazırlanması və tətbiqində bütün xidmət və bölmə əməkdaşlarının qüvvələrini birləşdirməyə imkan verir. İnnovasiyanın planlaşdırılması təkcə iri şirkətlər üçün səciyyəvi deyildir. O həm də xeyli dərəcədə salamat qalmalarının əsas arqumenti kimi orta və xırda firmalara lazımdır. Bütün artan ölçülərdə firmanın fəaliyyətinin müxtəlif sferalarının təzələnməsi üçün plan metodlarının tətbiqi rəqabət mübarizəsində başlıca vasitə sayılır. İnnovasiyanın plan metodları daha yüksək nəticələrə nail olmuş və və işlərin daim yaxşı səmərəyə yönəlməsinə çalışmış əməkdaşların bütün maddi və qeyri-maddi stimullaşdırılmasını dəqiq təşkil etməyə verir.

İnnovasiya prosesinin idarə edilməsi sahəsində mövcud olan qanunauyğunluqları haqqında danışarkən qeyd etmək lazımdır ki, innovasiyanın işlənilib hazırlanması və praktiki reallaşması prosesinin idarə edilməsi elmdə müstəqil istiqamətə çevrilir. İnnovasiya prosesinin daim inkişaf təmayülü müasir müəssisə üçün başlıca obyektiv zərurətə çevrilmişdir. Azərbaycanın istənilən kommersiya strukturunun həyat qabiliyyəti işlərin innovasiya cəhətdən yenidən qurulmasındakı nailiyyətlərin dərəcəsindən birbaşa proporsional asılılıqda yerləşir. Şirkətin fəaliyyətinin bütün funksional sferalarında yeniliklərin yaradılması və səmərəliliyin yüksəldilməsi prosesi planlaşdırmanın, elmi tədqiqatların, layihələrin işlənilib hazırlanması, məhsul istehsalı, marketinqin, bir sözlə bazarda bütün salamatqalma prosesinin ayrılmaz sistemə çevrilmişdir. Müəssisələrin əksəriyyətində innovasiya tədbirlərinin tətbiq sferasının genişlənməsini və səmərəliliyin keyfiyyətinin yüksəldilməsini təmin edən xüsusi bölmələr, xidmətlər yaradılmalıdır. İnnovasiya sistemə çox tez-tez, yeniliklərin yaradılması prosesinin idarə edilməsi, kollektivin yaradıcılıq potensialını daha yaxşı istifadə edilməsi daxil olunur.

II.3.Azərbaycanda innovasiya iqtisadiyyatının formalaşma prosesinin qiymətləndirilməsi

Innovasiya proseslərinin intensivliyinin artması hazırda qlobal iqtisadi sistemdə baş verən dəyişikliklərin mühüm istiqamətlərindəndir. İnkişaf etmiş ölkələrdə ÜDM-in artımının 75-90 faizi, MDB ölkələrində isə 10 faizi innovasiya sektoru hesabına təmin olunur. Mövcud qiymətləndirmələrə əsasən, MDB ölkələri innovasiya sahəsindəki gerilik nəticəsində ildə orta hesabla 1214 milyard dollar vəsait itirir.

Əgər ölkə yeni dünya bazarlarına çıxışı planlaşdırırsa, onda məhz innovativ iqtisadi artım ona belə imkanı təmin edə bilər, çünki innovasiyalar yeni malların yaradılmasını təklif edir, bu halda sərt rəqabətlə artıq mövcud olan bazarlarda möhkəmlənməyə çalışmaqdan yeni bazarların yaradılması və onlarda lider mövqeləri tutmaq daha məqsəduyğundur.

Milli müəssisələrin və iqtisadiyyatın rəqabətə davamlılığının artırılması məqsədi ilə ölkəmizin istehsal və innovasiya texnologiyalarının tətbiqi sahəsində başqa aparıcı ölkələrdən geriliyini minimuma endirmək əsas hədələrdən biridir. Bununla əlaqədar olaraq innovasiya fəaliyyətinin inkişafının stimullaşdırılmasına yönəldilmiş müxtəlif tədbirlər işlənəli və tətbiq edilməlidir.

Hazırda müstəqillik şəraitində Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafının əsas amillərindən birini ölkənin innovasiya potensialı təşkil edir. Məhz ona görə də respublikanın gələcək sosial-iqtisadi inkişafı ilk növbədə iqtisadiyyatın innovasiya yoluna keçirilməsindən, yeni texnoloji proseslərin yaradılması və tətbiqi ilə rəqabətə davamlı məhsulların, əmək və maliyyə ehtiyatlarının artırılmasından asılıdır. Yalnız effektiv elmi biliklərin olması şəraitində dövlət istehsala elmi-texniki tərəqqinin nəticələrini tətbiq edə bilər.

Elmi biliklərin əldə edilməsində həmişə elmi işçilər həlledici rol oynayır. Onların hazırlanması inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan dövlətlərin elmi-texniki siyasətində aparıcı yer tutur (cədvəl II.1).

Ölkənin elmi-kadr potensialı innovasiya prosesinin bütün mərhələlərində əsas elementlərdən biri kimi iştirak etməklə fundamental və tətbiqi tədqiqatların əsasını təşkil edir.

Azərbaycan Respublikasında elmin əsas göstəriciləri

	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012
İlin sonuna							
Tədqiqat və işləmələri yerinə yetirən təşkilatların sayı	137	146	146	148	145	143	140
Tədqiqat və işləmələrlə məşğul olan heyətin sayı, nəfər	15809	18164	17942	17401	17924	18687	21573
elmlər doktorları	678	705	750	777	843	933	1329
fəlsəfə doktorları	3343	3322	3360	3321	3554	3727	5443
Bundan başqa, elmi-tədqiqat bölmələrinin ştatında olmayan, lakin tədqiqat və işləmələri yerinə yetirən ali təhsil müəssisələrində çahşan elmi pedaqoji işçilərin sayı, nəfər	10561	11583	11882	12640	10379	10229	10217
onlardan:							
elmlər doktorları	834	956	1 074	1 141	1 045	1 016	938
fəlsəfə doktorları	5037	5269	5404	5652	4847	4787	5011
Akademiklərin sayı - cəmi	31	58	65	62	57	55	52
Müxbir üzvlərin sayı - cəmi	48	102	113	111	109	105	100
II ərzində							
Dövlət büdcəsindən elmə çəkilən xərclər:							
milyon manat	9.3	28.8	62.1	83.3	92.8	106.1	116.7
Umumi daxih məhsula nisbətən, faizlə	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
dövlət büdcəsinin xərclərinə nisbətən, faizlə	1.2	1.3	0.6	0.8	0.8	0.7	0.7
Tədqiqat və işləmələrə çəkilən daxili xərclər:							
milyon manat	15.9	27.5	66.4	88.9	92.1	109.8	117.3
Umumi daxih məhsula nisbətən, faizlə	0.3	0.2	0.2	0.3	0.2	0.2	0.2
Tədqiqat və işləmələrdə istifadə olunan əsas vəsaitlər, milyon manat	54.9	79.9	85.1	82.3	97.6	95.2	88

2011-ci ildə respublika üzrə tədqiqat və işləmələri yerinə yetirən təşkilatların sayı 143, bu işlərlə məşğul olan heyətin sayı isə 18687 nəfər təşkil etmişdir.

İnnovasiya mühiti üçün əlverişli şəraitin yaradılması prosesi olduqca mürəkkəb və resurs həcmli və əsas rol dövlətə məxsusdur. Buna görə innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması üsullarından biri əlverişli vergi mühitinin yaradılmasıdır. Bu innovasiya fəaliyyətli müəssisələrə müxtəlif əlavə vergi güzəşti və imtiyazların verilməsi mexanizmi vasitəsilə baş verir.

İqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsində innovasiyaların, yeni texnologiyaların tətbiqi ilə yanaşı, iqtisadi münasibətlərin etibarlılığı və sabitliyini təmin edən,

cəmiyyətin praktik olaraq əhəmiyyətli məsələlərinin ən effektiv həllinə imkan yaradan hüquqi vasitələr də xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Qeyd etmək lazımdır ki, innovasiya inkişafına həsr olunmuş işlərin əksəriyyətində əsas nəzərə çarpdırılan məsələ innovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün iqtisadi sistemin resurs imkanlarının qiymətləndirilməsi sayılır. Lakin əgər təkcə resurs tərkibi yox, həm də innovasiya fəaliyyəti (texnologiya transferi) çərçivəsində resurs axını prosesinin effektivliyi son həllini tapacaqdır. Bununla əlaqədar olaraq, innovasiya inkişafının qiymətləndirilməsi monitorinqinin aşağıdakı növlərini ayırmaq məqsədəuyğundur:

1. İqtisadi sistemin innovasiya potensialı monitorinqi. İnnovasiya inkişaf tərkibinin vəziyyəti müəyyən edilir. Maddi-texniki, əmək, informasiya və maliyyə resursları kompleksini(tədqiqatçıların sayı, elmi kadrların hazırlanması, tədqiqat və işləmələrə xərclər), eləcə də innovasiya fəaliyyətinə kömək infrastrukturunu xarakterizə edən göstəriciləri(innovasiya strukturlarının, o cümlədən texnologiya transferi mərkəzlərinin işinin mövcudluğu və effektivliyi, innovasiya fəaliyyəti altında olan sahənin həcmi və s.) istifadə olunur.

2. Texnologiyanın transferi monitorinqi. İqtisadi sistemdə texnologiyanın transferi effektivliyini xarakterizə edən funksional indeks qiymətləndirilir. Bu, innovasiya tsikli üzrə hərəkətin kəmiyyətə yetərliyi və sürəti ilə müəyyən olunur.

Ölkədə innovativ və yüksək texnologiyalar əsasında rəqabətqabiliyyətli sənaye istehsalının inkişafı üçün münbit şəraitin formalaşdırılması, bu sahədə sahibkarlığın dəstəklənməsi, qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafının təmin edilməsi və əhalinin istehsal sahəsində məşğulluğunun artırılması məqsədilə sahibkarlara güzəştlər tətbiq edilmişdir.

İnnovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasına yönələn norma kimi Vergi Məcəlləsinin 113-cü maddəsini qeyd edə bilərik. Həmin maddəyə əsasən, gəlir götürmək məqsədi ilə aparılan elmi-tədqiqat, layihə-axtarış və təcrübə-konstruktor işlərinə çəkilən xərclər (əsas vəsaitlərin alınması və qurulması ilə bağlı xərclər, habelə kapital xarakterli xərclər istisna olmaqla) gəlirdən çıxılır. Bu da vergi ödəyicisinin vergi

tutulan gəlirini azaltmaqla onun sərəncamında əlavə maliyyə vəsaitinin qalmasına gətirib çıxarır və bununla da innovasiya yönümlü investisiya fəaliyyətini təşviq edir.

Bundan əlavə, innovasiya fəaliyyətinin əsas elementlərindən olan təhsil müəssisələrinə ƏDV ilə bağlı tətbiq olunan vergi güzəştlərini də xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Həmin güzəştlə ödənişli təhsil xidmətlərinin göstərilməsi ƏDV-dən azad edilmişdir. Buna, əsasən, təhsil xidmətləri göstərən müəssisələrin maliyyə imkanları genişlənməklə onların elmi-texniki bazasının təkmilləşdirilməsinə, yeni texniki avadanlıqların alınıb quraşdırılmasına, laboratoriyaların zənginləşdirilməsinə, elmi tədqiqatların miqyasının genişləndirilməsinə və bu sahədə fəaliyyət göstərən işçilərin sosial vəziyyətinin daha da yaxşılaşdırılmasına münbit şərait yaradılmış olur.

Göründüyü kimi, vergi qanunvericiliyində innovasiya fəaliyyətini həm birbaşa, həm də dolayısı ilə stimullaşdıran vergi güzəştləri öz əksini tapmışdır. Lakin bu stimullaşdırma tədbirləri innovasiya fəaliyyətinin tam olaraq mövcud dövrün tələblərinə uyğun stimullaşdırma imkanında deyildir. Bununla əlaqədar olaraq xarici ölkələrin qüvvədə olan qanunvericilik təcrübəsi öyrənilməklə vergi qanunvericiliyinə birbaşa olaraq innovasiya fəaliyyətini stimullaşdıracaq, bu fəaliyyətin miqyasının və sürətinin artımına müsbət təsir edəcək vergi güzəştlərinin tətbiqi üçün zəmin yaranmışdır.

İnnovativ fəaliyyətinin iqtisadi tənzimlənməsində əsas yeri dövlət nöqteyi nəzərindən inkişafı zəruri olan korporasiyaların fəaliyyətini həvəsləndirmə istiqamətli vergi güzəştləri tutur. Bu güzəştlərə elmi-texniki inkişafın, ixracat və innovativ biznesin işgüzar aktivliyinin stimullaşdırılması aiddir.

Dünya ölkələrinin qanunvericiliklərində iqtisadi inkişafın stimullaşdırılması, əlverişli investisiya mühitinin formalaşdırılması və vergi ödəyicilərinin hüquqlarının genişləndirilməsi məqsədləri üçün müxtəlif növ və formalı vergi güzəştləri nəzərdə tutulur. Vergi güzəştlərinin tətbiqi dövlətin iqtisadi siyasətində innovasiya sahəsində fəaliyyətin stimullaşdırılmasının mükəmməl və geniş istifadə olunan alətlərindən biridir.

İnnovasiya fəallığının stimullaşdırılması üçün vergi güzəştlərindən istifadəyə qarşı müəyyən arqumentlər də mövcuddur. Xüsusən də, təsərrüfat fəaliyyətinin subyektləri innovasiya layihələrini onlara güzəştlərin verilməsindən asılı olmayaraq həyata keçirə bilirlər. Bu halda innovasiya fəaliyyətini həyata keçirən müəssisəyə vergi

güzəştinin tətbiq olunması faktı heç bir təsir göstərmir, ancaq həmin müəssisənin vergi itkilərini azaldır.

Güzəştlərin tətbiqinin məhsuldarlığı məsələsinin həlli iki sualla ifadə olunur:

✓ inflyasiya nəzərə alınmaqla bu və ya digər vergi güzəştinin tətbiqi elmi tədqiqat və araşdırmalara çəkilən xərclərin məbləğinə nə qədər təsir göstərmişdir;

✓ büdcənin məhrum olduğu məbləğlərin innovasiya fəaliyyətinə vergi güzəştləri tətbiq etməklə xərclənməsi nə qədər effektivdir.

Hazırda ölkə iqtisadiyyatına investisiyaların cəlb olunması məqsədilə dövlət tərəfindən “açıq qapı” siyasəti həyata keçirilir. Ölkədə iqtisadi islahatların davam etdirilməsi, biznes mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, neft sektoru ilə bərabər, qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi ilə bağlı tədbirlər həyata keçirilir.

Dövlətin 2011-2014-cü illər üçün innovasiya yönümlü investisiya siyasətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

✓ investisiya axınının innovasiya yönümlü qeyri-neft sektorunun və regionların inkişafına yönəldilməsinin stimullaşdırılması;

✓ regionlar arasında innovasiya yeniliklərinin təchizi və tətbiqi ilə bağlı fərqlərin aradan qaldırılması üçün investisiyaların bölüşdürülməsinin optimallaşdırılması;

✓ ölkədə investisiya fəaliyyətinin sosial istiqamətinin gücləndirilməsi, insan kapitalına, infrastruktura qoyulan investisiyaların prioritetliyi;

✓ müəssisələrin texnoloji yenidən qurulması məqsədilə müasir texnoloji avadanlıqların, innovasiyaların Azərbaycana gətirilməsi üçün xarici ticarət rejiminin təkmilləşdirilməsi;

✓ daxili investisiyalarla yanaşı birbaşa xarici investisiyaların innovasiya yönümlü və əlavə dəyərin xüsusi çəkisi yüksək olan sahələrə yönəldilməsi;

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, 2012-ci ildə ölkə iqtisadiyyatına 25,6 milyard ABŞ dolları həcmində investisiya cəlb olunmuşdur. 2013-cü ildə isə bu göstərici 28 milyard dollara bərabər olmuşdur. Bunun 17,5 milyardı daxili investisiyalardır, 10,5 milyardı isə xarici investisiyalar təşkil edir.

Azərbaycanın sənaye müəssisələrində innovasiyaya mane olan amillərin təsnifatı

İqtisadi amillər	İstehsal amilləri	Digər amillər
öz pul vəsaitinin kifayət qədər olmaması	müəssisənin innovasiya potensialının aşağı olması	daha əvvəlki innovasiyalar nəticəsində yeni məhsullara ehtiyacın olmaması
dövlət tərəfindən maliyyə yardımının kifayət qədər olmaması	ixtisaslı işçilərin çatışmaması yeni texnologiyalar haqqında informasiyanın çatışmaması	innovasiya fəaliyyətini tənzimləyən və həvəsləndirən qanunvericilik və normativ hüquqi sənədlərin olmaması
yeni məhsullara ödəniş qabiliyyətli tələbatın aşağı olması	müəssisələr tərəfindən yeniliklərin qəbul edilməməsi	innovasiya prosesi müddətinin qeyri- müəyyən olması
yeniliklərin dəyərinin yüksək olması	satış bazarları haqqında informasiyanın çatışmaması	innovasiya infrastrukturunun (vasitəçilik, informasiya, hüquq. Bank və s. xidmətlərinin) inkişaf etməməsi
yüksək iqtisadi risk yeni məhsullara çəkilən xərclərin əvəzinin ödənilməməsi müddətlərinin uzun olması	digər müəssisələr və digər elm təşkilatları ilə koperasiya üçün imkanların olmaması	texnologiyalar bazarının inkişaf etməməsi

Azərbaycanın sənaye müəssisələrində innovasiyaya mane olan amillərin xüsusi çəkisi (faizlə)

Qruplar	AMILLƏR	İLLƏR				
		2000	2001	2002	2003	2004
I	Iqtisadi	62,9	67,3	62,0	60,1	67,6
II	Istehsal	27,5	25,6	23,3	18,9	24,0
III	Digər tələblər	9,6	7,1	14,7	21,0	8,4
	Cəmi	100	100	100	100	100

Cədvəl II.4

Azərbaycanın sənaye müəssisələrinin innovasiya fəaliyyəti (mln.manat)

İnnovasiya meylləri	İllər	Sənaye üzrə cəmi	O cümlədən		
			Emal sənayesi	Neftqayırma məhsullarının istehsalı	Kimya sənayesi
<i>Əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmış və ya yeni tətbiq olunmuş məhsul</i>	2001	383361,8	382261,8	381072,1	0,0
	2002	3681,5	3662,1	0,0	1170,6
	2003	2093,0	2093,0	-	1162,6
	2004	6334,7	6334,7	-	2022,7
<i>Təkmilləşdirilmiş məhsul</i>	2001	384,6	384,6	0,0	0,0
	2002	-	-	-	-
	2003	-	-	-	-
	2004	990,6	990,6	-	-

Cədvəl II.5

Tiplərinə görə Azərbaycan sənayesində texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclər (mln.manat)

	İLLƏR				
	2000	2001	2002	2003	2004
Sənaye üzrə, cəmi onlardan:	5437,1	51482,3	10648,8	397,6	2085,4
Məhsul innovasiyaları	4498,1	39251,8	10611,4	366,4	1715,5
Proses innovasiyaları	939,0	12230,5	37,4	31,2	369,9
Emal sənayesi üzrə, cəmi onlardan:	163,9	47122,7	10114,2	138,8	1313,9
Məhsul innovasiyaları	96,9	34892,2	10076,8	107,6	944,0
Proses innovasiyaları	67,0	12230,5	37,4	31,2	369,9
Kimya sənayesi üzrə, cəmi onlardan:	65,3	0,0	87,0	54,1	56,1
Məhsul innovasiyaları	65,3	0,0	87,0	54,1	56,1
Proses innovasiyaları	0,0	0,0	0,0	-	-

III FƏSİL

AZƏRBAYCANIN MİLLİ İQTİSADIYYATININ İNKİŞAFINDA İNNOVASIYA SİYASƏTİNİN PERSPEKTİVLƏRİ

III.1. Azərbaycanda innovasiya iqtisadiyyatının formalaşma istiqamətləri

Azərbaycanda innovasiyaya əsaslanan iqtisadi sistemin qurulması, ölkə iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətinin artırılması məqsədilə bir sıra kompleks tədbirlər həyata keçirilmişdir.

“2002-2005-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta biznesin inkişafı Dövlət Proqramı”nda ölkə iqtisadiyyatında özəl bölmənin inkişafını sürətləndirmək, bu sahəyə investisiyaların cəlb olunmasını həvəsləndirmək məqsədilə kiçik və orta biznes subyektlərinin innovasiya layihələrinin maliyyələşdirilməsinə kömək göstərilməsi, Vençur fondundan istifadə mexanizminin yaradılması, Bakı şəhərində texnoloji biznes inkubatorun yaradılması istiqamətində innovasiya yönümlü sahibkarlığın inkişafına əlverişli şərait yaradılması üzrə dövlət orqanları, nazirliklərə konkret tapşırıqlar verilmiş, nəticədə İsrailin müxtəlif növlü texnoloji inkubatorların yaradılması, ikitərəfli fondların təşkili, biznes və investisiya üzrə məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi sahələrində fəaliyyət göstərən “Wazana Group Ltd” şirkətinin İqtisadi İnkişaf Nazirliyinə müraciət edərək Azərbaycanda texnoloji inkubatorun yaradılmasında marağını ifadə etmişdir. Şirkət texnoloji inkubatorun fəaliyyəti ilə əlaqədar qarşılıqlı razılıq əsasında innovativ texnologiyaların tətbiqi əsasında inkubatorun tam fəaliyyət göstərməsi üçün mexanizmin yaradılması, inkubatorun fəaliyyəti ilə bağlı hər hansı layihə və ya ideya üzrə hüquqi şəxsin təsis olunması təkliflərini irəli sürmüşlər.

2007-ci ildə qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikasında nanotexnologiyanın inkişaf proqramı” 3 mərhələdə (I mərhələ - 2010-cu ilə qədərki dövr, II mərhələ - 2010-2012-ci illər, III mərhələ - 2012-2015-ci illər) Azərbaycanda nanomaterialların və nanotexnologiyanın elmi, təhsil və texnoloji bazasının əsaslarını hazırlamağı, nanotexnologiya sahəsində işlərin inkişafı üçün elmi tədqiqat, innovasiya infrastrukturalarının yaradılması və təkmilləşdirilməsini qarşıya məqsəd qoymuşdur.

Bunlarla yanaşı, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 15.09.2008-ci il tarixli 3043 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan

Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı”nda Sənaye və Energetika Nazirliyinə, İqtisadi İnkişaf Nazirliyinə və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasına sahibkarlığın, xüsusilə regionlar üzrə inkişaf etdirilməsində “Mövcud və yaradılacaq sənaye müəssisələrində innovasiya yönümlü texnologiyaların tətbiqinin stimullaşdırılması” tapşırılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 avqust 2010-cu il tarixli 1056 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2010-2012-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nda isə “Elektron Azərbaycan” informasiya cəmiyyətinin qurulması istiqamətində vahid elmi-texniki və innovasiya siyasətinin həyata keçirilməsi əsas məqsəd kimi qoyulmuşdur.

Dövlətin innovasiya siyasətinin müəyyənləşdirilməsində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 04.05.2009-cü il tarixli 255 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya” xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, Milli strategiyada innovasiya fəaliyyəti infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi, o cümlədən texnoparklar, texnoloji inkubatorlar şəbəkəsinin genişləndirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Qeyd olunanlardan əlavə dünyanın qabaqcıl ölkələrinin də innovasiya sahəsində təcrübəsi mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Sənaye parklarının yaradılması ölkə iqtisadiyyatının inkişafına və modernləşməsinə, sahibkarlığın dəstəklənməsinə, ölkənin ixrac qabiliyyətinin genişlənməsinə, məşğulluq səviyyəsinin yüksəlməsinə əhəmiyyətli təsir göstərir. Qlobal trendlərə effektiv uyğunlaşdırılan çevik iqtisadi siyasətin prioritet sahələrindən biri də sənaye sektoru olduğundan, ölkəmizdə də bu sahənin inkişafı diqqət mərkəzində saxlanılır. “İnkişaf etmiş ölkəyə çevrilmək” məramını tərəqqinin yeni hədəfi kimi müəyyənləşdirən Azərbaycanda iqtisadi inkişaf strategiyası artıq modernləşmə xəttinə əsaslanmaqla tam innovativ yönümdə həyata keçirilir. “Azərbaycan 2020 gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının əsas istiqamətlərindən olan sənayenin davamlı inkişafının təmin edilməsi məqsədilə dövlət tərəfindən çoxsaylı layihələr hazırlanır, ən müasir infrastruktur yaradılır, islahatlar aparılır. Ölkə rəhbərliyinin müəyyənləşdirdiyi

sosial-iqtisadi inkişaf siyasətinin prioritet istiqaməti iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, qeyri-neft sektorunun dinamik inkişafının təmin edilməsi, rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması və bu sahəyə investisiya qoyuluşunun sürətləndirilməsidir. Qeyd edim ki, bu sahədə artıq müvafiq qanunvericilik bazası yaradılmışdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 aprel 2013-cü il tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Sənaye parkları haqqında Nümunəvi Əsasnamə” sənaye parklarının yaradılması, idarə edilməsi və onlarda sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı məsələləri tənzimləyən çox mühüm baza sənədidir. Bu siyahıya həm də, “Azərbaycan Respublikasında 2014-cü ilin “Sənaye ili” elan edilməsi ilə bağlı Tədbirlər Planı”nın təsdiq edilməsi haqqında və “Azərbaycan Respublikasında kosmik sənayenin yaradılması və telekommunikasiya peyklərinin orbitə çıxarılması” haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamlarını əlavə etmək olar. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda kosmik sənayenin yaradılması ölkədə iqtisadiyyatın yeni sahəsinin inkişafına təkan verməklə ölkə iqtisadiyyatının müasir dünyaya inteqrasiyasını sürətləndirir.

Qeyd etmək lazımdır ki, “Azərbaycan Respublikasında kosmik sənayenin yaradılması və telekommunikasiya peyklərinin orbitə çıxarılması haqqında” ölkə başçısının sərəncamı, həmçinin, “Kosmik sənayenin yaradılması və inkişafı üzrə” Dövlət proqramının təsdiq edilməsi ölkədə kosmik sahənin inkişafına xüsusi zəmin yaratmışdır.

Azərbaycanda kosmik sənayenin yaradılması və telekommunikasiya peyklərinin, o cümlədən digər çoxməqsədli peyklərin orbitə çıxarılması ilk növbədə informasiya mübadiləsinin xarici ölkələrdən asılılığının aradan qaldırılması və informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, eyni zamanda ölkədə yeni iqtisadi sahələr üzrə mövcud insan ehtiyatları və intellektual potensialın inkişaf etdirilməsi, elm tutumlu yeni layihələrin həyata keçirilməsi və nəticə etibarilə innovasiya yönümlü iqtisadiyyatın formalaşdırılması istiqamətində aparılan işlər arasında öz xüsusi və strateji əhəmiyyəti ilə seçilir.

Azərbaycanın ilk peyki olan “Azerspace-1” telekommunikasiya peyki 7 fevral 2013-cü il tarixində Fransız Qvianasında (Cənubi Amerikada, Fransanın inzibati idarəçiliyində olan ada) yerləşən Kuru kosmodromundan, Qviana Kosmik Mərkəzindən

yerli vaxtla saat 18:36-da (Bakı vaxtı ilə 8 fevral 2013-cü il saat 01:36) orbitə buraxılmışdır.

ABŞ-ın “Orbital Sciences” korporasiyası tərəfindən istehsal olunan və Fransanın “Arianespace” şirkəti tərəfindən öz yüksək etibarlılığı ilə seçilən “Ariane-5” raketdaşıyıcısı ilə orbitə buraxılan “Azerspace-1” peyki raket kosmodromdan qalxdıqdan təqribən 35 dəqiqə sonra raketin gövdəsindən ayrılmışdır.

“Azerspace-1” peyki “Orbital Sciences” korporasiyası tərəfindən işlənilən hazırlanan və hazırda 22 fəal peykin üzərində uğurla fəaliyyət göstərdiyi “STAR-2” peyk platforması əsasında yığılmışdır.

Faydalı yük üzrə 36 aktiv transponderlə təchiz olunan və təqribən 3,2 ton çəkisi olan “Azerspace-1” peyki 46 dərəcə Şərq uzunluq dairəsində, geostasionar orbitdə yerləşəcək və Avropa, Afrika, Mərkəzi Asiya, Qafqaz ölkələri və Yaxın Şərq regionunu əhatə edəcəkdir. Orbitdə istismar müddəti ən az 15 il təşkil edəcək “Azerspace-1” peyki teleradio yayımı və telekommunikasiya xidmətlərinin göstərilməsi, eləcə də korporativ və hökumət müştərilərinin tələblərinə cavab verən keyfiyyətli və dayanıqlı rabitə platformalarının təmin edilməsi üçün nəzərdə tutulub.

Milli kosmik sənayenin inkişafı məqsədilə qarşıdakı illərdə ölkənin daha bir neçə süni peykinin hazırlanaraq orbitə buraxılması nəzərdə tutulmuşdur ki, bu istiqamətdə də “Azərkosmos” ASC tərəfindən əməli fəaliyyət həyata keçirilməkdədir. Belə ki, cəmiyyət tərəfindən ölkədə kosmik müşahidə geoinformasiya xidmətləri sahəsinin yaradılması və inkişafı məqsədilə ilk aşağıorbitli Yer kosmosdan müşahidəsi peykinin ərsəyə gətirilməsi məqsədilə dünyanın bu sahədə ixtisaslaşmış şirkətləri ilə intensiv danışıqlar aparılır. Bundan əlavə, Azərbaycanın ikinci telekommunikasiya peyki olan “Azerspace-2” layihəsi üzərində də iş gedir. Proqnozlara əsasən, hər iki peykin müvafiq olaraq 2016 və 2017-ci illərdə orbitə buraxılacağı gözlənilir. Azərbaycanın “Azerspace-1” kosmik peykinin orbitə çıxarmaqla peyk operatoru kimi uğurunu təsbit etmiş “Azərkosmos” ASC aşağıorbitli peykin orbitə buraxılması ilə kosmik müşahidə xidmətləri bazarına daxil olmağı planlaşdırır.

Məqsəd müasir çağırışlar və yeni təşəbbüsləri nəzərə almaqla sənayenin modernləşdirilməsi və qeyri-neft sənayesinin şaxələndirilməsi, mövcud təbii və iqtisadi

resursların təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb edilməsi, ənənəvi sənaye sahələrinin, sənaye və texnologiyalar parklarının yaradılması, regionlarda sənaye potensialının gücləndirilməsi, sənayenin innovasiyalar əsasında inkişafını təmin edəcək imkanları, o cümlədən vergi stimullaşdırması sistemini formalaşdırmaqdan ibarətdir.

Bu siyasətə uyğun olaraq, görülmüş işlərin nəticəsidir ki, son illər ÜDM-nin artımı qeyri-neft sektoru hesabına təmin edilir, rəqabətədavamlı məhsul istehsalı artır. Belə ki, 2012-ci ildə qeyri-neft ÜDM-i 9,7 faiz, 2013-cü ilin I rübündə isə 11,4 faiz artmışdır. Ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun əsas sahələrindən olan qeyri-neft sənayesinin inkişafına xüsusi diqqət yetirilir. Bu sahənin inkişafının intensivləşdirilməsi məqsədilə sənaye müəssisələrinin müasir texnologiyalar əsasında yenidən qurulması, onların modernləşdirilməsi, yerli resurs və xammalla işləyən, ixrac qabiliyyətli məhsullar istehsal edən müasir sənaye komplekslərinin yaradılması, rəqabətədavamlı sənaye istehsalının genişləndirilməsi istiqamətində kompleks tədbirlər həyata keçirilir. Bu prosesdə dövlət sektoru ilə yanaşı, özəl sektor da fəal iştirak edir.

Qeyd edək ki, Bakı, Sumqayıt və Gəncə şəhərlərində texnoparkların yaradılması prosesinə artıq başlanılmışdır, həmçinin Mingəçevirdə də müasir sənaye kompleksinin yaradılması istiqamətində işlər görülür.

Sənaye parklarının yaradılması, ölkə iqtisadiyyatının, xüsusilə qeyri-neft sektorunun inkişafına, iqtisadiyyatın modernləşməsinə, innovativ və elmtutumlu iqtisadiyyatın formalaşmasına, yüksək texnologiyalar əsasında rəqabətqabiliyyətli sənaye istehsalının genişləndirilməsinə, investisiya mühitinin cəlbediciliyinin artmasına, sahibkarlığın dəstəklənməsinə, ölkənin ixrac qabiliyyətinin genişlənməsinə, eləcə də məşğulluq səviyyəsinin yüksəlməsinə əhəmiyyətli təsir göstərəcəkdir.

Sənaye və texnologiyalar parklarının yaradılması sahəsində xarici ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, dünya iqtisadiyyatında qloballaşma proseslərinin sürətləndiyi və bazara çıxışla bağlı rəqabətin gücləndiyi bir şəraitdə bu sahədə fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinə dövlət dəstəyinin verilməsi ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafını təmin edən müsbət amillərdən biridir.

Dövlətin innovasiya siyasəti innovasiya fəaliyyətinin inkişafına və stimullaşdırılmasına yönəldilmiş sosial-iqtisadi siyasətin tərkib hissəsi olub, elmi

tədqiqatlardan, işləmələrdən, təcrübi konstruktor işlərindən, və ya digər elmi-texniki nailiyyətlərdən istifadə etməklə iqtisadi dövriyyədə reallaşdırılan yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsulların, habelə texnoloji prosesin yaradılması deməkdir. Bu siyasət yerli məhsulların rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi, dayanıqlı iqtisadi artımın təmin olunması, əhəlinin həyat səviyyəsi və keyfiyyətinin, ölkənin müdafiə texnoloji və ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün innovasiya fəaliyyəti prioritetliyi razılaşdırılmaqla formalaşdırılır və həyata keçirilir.

Dövlətin innovasiya siyasətinin əsas məqsədləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- ✓ yerli məhsulların rəqabətqabiliyyətliliyinin artımını təmin edən innovasiya fəaliyyəti üçün iqtisadi, hüquqi və təşkilati şəraitin yaradılması, elmi-texniki nəticələrin effektiv ifadəsi, sosial-iqtisadi məsələlərinin həlli;

- ✓ elmi-texniki potensialın inkişafı səmərəli yerləşdirilməsi və effektiv istifadəsi onun strukturunun formalaşdırılması;

- ✓ elm və texnikanın ölkə iqtisadiyyatının inkişafına, ən mühüm sosial vəzifələrin reallaşdırılmasına, maddi istehsal sferasında mütərəqqi struktur dəyişikliklərinin təmin olunmasına təsirinin artırılması, onun effektivliyinin və rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsi;

- ✓ ölkənin müdafiə qabiliyyətinin və şəxsiyyət, cəmiyyət və dövlət təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsi.

Qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün dövlət innovasiya siyasətinin aşağıdakı vəzifələrini həll etməlidir:

- ✓ dövlət innovasiya siyasəti prioritetlərinin müəyyən edilməsi və reallaşdırılması;

- ✓ iqtisadiyyatda mütərəqqi struktur dəyişikliklərinin təmin edilməsi;

- ✓ innovasiya fəaliyyəti infrastrukturunun yaradılması və inkişafı;

- ✓ beynəlxalq bazarda yerli innovasiya məhsullarının qorunması və xarici iqtisadi innovasiya fəaliyyətinin inkişafı üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi;

- ✓ innovasiya fəaliyyətinin inkişafında elm, təhsil, istehsal və maliyyə-kredit sferalarının qarşılıqlı təsirinin təmin edilməsi;

✓ xalq təsərrüfatının inkişafı strategiyasını, temp və proporsiyalarını müəyyən edən başlıca istiqamətlərdə iqtisadiyyatın inkişafının stabilləşdirilməsi üçün elmi-texniki potensialın effektiv istifadəsinin və onun struktur tarazlığının təmin olunması.

Innovasiya sferasında dövlət orqanlarının əsas funksiyalarına aşağıdakıları aid etmək olar:

- ✓ dövlət innovasiya siyasətinin formalaşdırılması;
- ✓ innovasiya proseslərinin hüquqi bazasının yaradılması, xüsusilə innovatorların müəlliflik hüquqlarının qorunması və intellektual mülkiyyətin mühafizəsi;
- ✓ bu sferada innovasiyanın, rəqabətin stimullaşdırılması, innovasiya risklərinin sığortası, köhnəlmiş məhsulların buraxılışına görə dövlət sanksiyasının tətbiqi;
- ✓ innovasiya sferası infrastrukturunun formalaşdırılmasında iştirak;
- ✓ innovasiyanın sosial və ekoloji yönümlüyü təmin olunmaqla elm, texnika və texnologiyanın prioritet istiqamətlərinin müəyyən edilməsi;
- ✓ prioritet elmi tədqiqatlara və innovasiyalara resursların ayrılması;
- ✓ dövlət sektorunun təşkilatlarında innovasiya proseslərinin institusional təminatı;
- ✓ innovasiya və elmi-texniki fəaliyyət ilə məşğul olan şəxslərin ictimai statusunun yüksəldilməsi;
- ✓ innovasiya sferası üçün kadrların hazırlanması;
- ✓ Azərbaycan regionlarında innovasiya proseslərinin tənzimlənməsi;
- ✓ innovasiya proseslərinin beynəlxalq aspektlərinin tənzimlənməsi;
- ✓ milli innovasiya sahibkarlığının maraqlarının müdafiə edilməsi.

Dövlətin innovasiya siyasətinin ən mühüm prinsipləri aşağıdakılardır:

- ✓ milli elmi potensiala dayaq olmaq;
- ✓ elmi yaradıcılıq azadlığı, elmi sferanın ardıcıl demokratikləşdirilməsi, elmi siyasətin formalaşması və reallaşması zamanı açıqlıq və aşkarlıq;
- ✓ fundamental elmi tədqiqatların inkişafının stimullaşdırılması;
- ✓ aparıcı milli elmi məktəblərin qorunub saxlanması və inkişafı;

✓ elm və texnika sferasında sağlam, rəqabət və sahibkarlıq üçün şərait yaradılması, innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması və ona köməklik göstərilməsi;

✓ ölkənin zəruri müdafiə qabiliyyətinin və milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi məqsədilə elmi tədqiqatların və işləmələrin təşkili üçün şərait yaradılması;

✓ elm və təhsilin inteqrasiyası, bütün səviyyələrdə ixtisaslaşmış elmi kadrların hazırlanmasının bütöv sisteminin inkişafı;

✓ tədqiqatçının, təşkilatın və dövlətin intellektual mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsi;

✓ açıq informasiyaya maneəsiz girişinin və onunla azad mübadilə hüququnun təmin olunması;

✓ müxtəlif mülkiyyət formasına malik elmi-tədqiqat və təcrübi- konstruktor təşkilatlarının inkişafı;

✓ elmin nailiyyətlərindən geniş istifadə üçün iqtisadi şəraitin formalaşdırılması Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün əsas elmi-texniki nailiyyətlərin yayılmasına yardım göstərilməsi;

✓ elmi əməyin nüfuzunun yüksəldilməsi, alim və mütəxəssislər üçün layiqli həyat və iş şəraitinin yaradılması;

✓ müasir elmi nailiyyətlərinin, onların Azərbaycanın gələcəyi üçün əhəmiyyətin tətbiqi.

Innovasiya siyasətinin vəziyyətə real iqtisadi, sosial və siyasi vəziyyətə uyğun qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsi yolu ilə qoyulur. Məhz bu aktlarda idarəetmə subyektləri və obyektləri onların hüquqları, vəzifə və məsuliyyəti müəyyən edilir. Qanunvericilik innovasiyanın və elmi-texniki fəaliyyətin əsas tənzimləyicisi sayılır.

Müasir şəraitdə innovasiya fəaliyyətinin normativ-hüquqi tənzimlənməsi, qanun və normativ aktların işlənilməsi və hazırlanmasını və işə salınmasını nəzərdə tutur.

Son illər ərzində, həyata keçirilmiş uğurlu iqtisadi islahatlar cəmiyyətin bütün həyat fəaliyyəti sahələrinə, o cümlədən də müsbət elmə yaxşı təsir göstərmişdir. Ölkə Prezidenti tərəfindən elmin inkişafına dair 20-dən artıq qərarın qəbul edilməsi innovasiya yönümlü inkişaf üçün stimullaşdırıcı amil oldu. Ümumiyyətlə, elm hər zaman dövlət qayğısının mərkəzində olub və olmaqdadır. Prezidentin “Azərbaycan elmi

sahəsində islahatların həyata keçirilməsi üzrə Dövlət Komissiyasının yaradılması haqqında” 10 aprel 2008- ci il tarixli Sərəncamına müvafiq olaraq, müxtəlif nazirliklərin nümayəndələrindən ibarət olan işçi qrupunun fəaliyyət göstərdiyi müvafiq Dövlət Komissiyası yaradılmışdır. Qrup tərəfindən respublikanın elmi- tədqiqat müəssisələrinin potensialının ilkin qiymətləndirilməsi aparılmış və müxtəlif nazirlik və idarələrdən daxil olmuş təkliflər əsasında “Azərbaycan Respublikasında elmin inkişafı üzrə milli strategiya (2009-2015-ci illər)” və “Azərbaycan Respublikasında elmin inkişafı üzrə milli strategiyanın (2009-2015-ci illər) reallaşdırılmasına dair Dövlət Proqramı” adlı layihələr hazırlanmışdır.

Dövlətin innovasiya siyasətinin reallaşdırılması birbaşa və dolaylı tənzimləmə metodlarından istifadə etməklə həyata keçirilir. Innovasiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin birbaşa metodlarına aşağıdakılar aid edilir:

- dövlət büdcəsi hesabına ETTKİ-nin və innovasiya layihələrinin (üstün olaraq ümumdövlət, sahələrarası və sosial təyinatlı fundamental və tətbiqi tədqiqatların) maliyyələşdirilməsi;

- uzunmüddətli perspektivə elm və texnikanın inkişaf proqnozlarının işlənilib hazırlanması, eləcə də innovasiya proseslərinin orta müddətli inkişaf meyllərinin qiymətləndirilməsi;

- dövlət innovasiya infrastrukturunun(yeniliyin yayılması mərkəzləri, məsləhət mərkəzləri, innovasiya birjalrı, elmi-texniki kitabxana, informasiya şəbəkələri və s.) formalaşdırılması;

- sənaye mülkiyyətinə hüquqların müdafiəsi, eləcə də elmi-texniki fəaliyyət nəticələrinin verilməsinə hüquqların təmin olunması;

- innovasiya təkliyinin rəqabətəqədərki fazasında inhisara qarşı tədbirlərin görülməsinin məhdudlaşdırılması;

- iqtisadiyyatın özəl sahibkarlıq sektoru üçün innovasiya menecmenti sferasında kadrların hazırlanması;

- ETTKİ nəticələrin istehsala tətbiqinə yardım göstərmək.

Dövlətin innovasiya proseslərinə birbaşa iqtisadi təsir sistemində elmi-tədqiqatlar sahəsində son məqsədi sənaye korporasiyalarının kooperasiyasını

stimullaşdırmaq olan alətlər, eləcə də innovasiya universitetlərinin real sektor, hər şeydən əvvəl isə, sənaye subyektləri ilə qarşılıqlı təsiri üstün əhəmiyyət kəsb edir. Innovasiyanın birbaşa stimullaşdırılması aləti kimi, məsələn, Kanadada kommersiya banklarında kreditlərin alınması zamanı dövlət zəmanətləri və ya innovasiya prosesinin birbaşa dövlət maliyyələşdirilməsi istifadə olunur. Yaponiyada innovasiyanın birbaşa stimullaşdırılması aləti kimi dövlət-özəl partnyorluğu prinsipləri əsasında özəl-firmalarla birgə innovasiyanın yaradılmasını və mənimsənilməsini həyata keçirən dövlət sahəvi elmi-tədqiqat institutlarının, dövlət korporasiyalarının və mərkəzlərin büdcə subsidiyalaşdırılması və güzəştli kreditləşdirilməsi tətbiq olunur.

Almaniyada da proqnozlaşdırılan nəticənin yüksək qeyri-müəyyənlik dərəcəsi ilə xarakterizə olunan prioritet elmi istiqamətləri üzrə uzunmüddətli tədqiqatların birbaşa maliyyələşdirilməsi həyata keçirilir.

Innovasiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin dolayı metodları arasında aşağıdakıları ayırmaq olar:

- ✓ vergi güzəştləri;
- ✓ sürətli amortizasiya siyasəti;
- ✓ güzəştli kreditləşmə;
- ✓ maliyyə lizinqinə dövlət köməyi;
- ✓ françayzinqin stimullaşdırılması tədbirləri və s.

Dolayı tənzimləmə sistemində baza elementlərindən biri vergi alətləridir. Bir tərəfdən, dövlət büdcəsinin əsas gəlir mənbələrindən biri, digər tərəfdən, iqtisadi inkişafın stimullaşdırılma və ya əksinə, ləngitmə amili kimi çıxış edən vergilər mənfəətin formalaşması prosesinə münasibətdə ən azı neytral olmalıdır. Bu zaman vergilər sisteminin vahid şəkilə salınması şəraitində vergi güzəştlərinin, xüsusilə də ünvanlı güzəştlərin tətbiqi innovasiya aktivliyinin dolayı tənzimlənməsinin effektiv metodu kimi çıxış etsə də, yüksək korrupsiya tutumuna görə kifayət qədər mübahisəlidir. Lakin inkişaf etmiş və yeni inkişaf etməkdə olan ölkələrin, məsələn, Çinin təcrübəsi göstərir ki, bu ölkələrdə vergi tətilləri, daha aşağı vergi dərəcələri, eləcə də innovasiyadan başqa iqtisadiyyatın bütün sferaları üçün vergi kreditləri kimi bu cür vergi güzəştləri yüksək dərəcədə effektivliyə malikdir. Son onilliklər ərzində toplanmış

beynəlxalq təcrübə göstərir ki, yüksək texnoloji biznes sferasında vergi güzəştlərindən istifadə olunması, bir qayda olaraq, aşağı effektivliyi ilə səciyyələnilir.

Daha tez-tez istifadə olunan vergi güzəştlərinə aşağıdakılar aiddir:

- ✓ yeni avadanlığa və tikintiyə investisiyalar həcmində mənfəətdən güzəştlər;
- ✓ ETTKI-yə investisiya mənfəətinin vergitutmadan azad edilməsi;
- ✓ elmi-tədqiqat üçün onun əldə edilməsi zamanı avadanlığın tam amortizasiyası;
- ✓ vergitutmadan azad edilmiş mənfəət çərçivəsində innovasiya inkişafı fondlarının ayrılması;
- ✓ mənfəətdən verginin güzəştli dərəcələri, məsələn, kiçik innovasiya firmaları üçün.

Elmtutumlu istehsala investisiya qoyuluşu vergi güzəştləri, hər şeydən əvvəl, "investisiya vergisi krediti" şəklində təqdim olunur. Adətən bu cür güzəşt o firmalara verilir ki, onlar investisiyalarının daha böyük hissəsini innovasiyaların istehsalına və mənimsənilməsinə yönəldilir. O, əlavə olunmuş mənfəətin bir hissəsi kimi hesablanır, eyni zamanda ənənəvi olaraq verilən vergi güzəştləri verginin məbləğindən çıxarılır. Bundan başqa, güzəştli yalnız yeni texnikanın tətbiqi və istismarından sonra mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Vergi güzəştinin alınmasına görə hüquq investisiyalaşdırılan firma üçün avtomatik olaraq qanunvericilikdə müvafiq normativ-hüquqi bazanın mövcudluğu halında daxil edilir.

Vergi güzəştinin həcmi yeni texnikanın dəyərindən faizlə, məsələn, Yaponiyada 5,3%-lə (elektron texnikası və avadanlıq üçün), Böyük Britaniyada 50%-lə (yeni texnikanın, texnologiyanın, materialların və s. istismarının birinci ili üçün), Yaponiyada 10-15% (şirkət ərazisinin, coğrafi mövqeyinin mənimsənilməsindən asılı olaraq), İrlandiyada 100%-lə hesablanır. ABŞ-da innovasiyaya investisiya üzrə vergi güzəştləri yalnız energetika sahələri üçün tətbiq olunur. Beləliklə, inkişaf etmiş ölkələrdə innovasiyanın istehsalı və inkişafı üzrə xərclərə vergi güzəştləri firmanın müvafiq məqsədlərə çəkdiyi xərclərdən tutulan pul kimi verilir.

ETTKI-yə vergi güzəştləri həcm və artım güzəştlərinə bölünür. ABŞ, Böyük Britaniya, Kanada, Belçika, İsveç və İtaliyada ETTKI-yə xərclərin 100%-i, Avstraliya

isə 150%-i vergiyə cəlb edilən mənfəətdən çıxılır. Niderland, Norveç, Avstriya və Malaziya kimi bir sıra ölkələrdə energetika sahələrinin müəssisələri ETTKI-yə məsrəfləri vergitutmaya qədərki mənfəətdən çıxanlar(104).

Son illər ölkəmizdə aparılan uğurlu islahatlar, quruculuq işləri, iqtisadiyyatda baş verən irəliləyişlər, qeyri-neft sektorunun inkişafı müsbət nəticələrə gətirib çıxarmış, regionların sosial-iqtisadi inkişafı, əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində mühüm tədbirlər həyata keçirilmişdir. Dövlət innovasiya siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri elm və təhsil sahəsinə göstərilən qayğının ardıcıl davam etdirilməsi, elmi-texniki potensialın qorunub saxlanması, elm və təhsil sahəsində yüksəkixtisaslı kadrların hazırlanması, onlara qayğı göstərilməsi, cəmiyyətdə elmi işçilərin nüfuzunun artırılması sahəsində bir sıra mühüm qərarların qəbul edilməsi olmuşdur.

III.2. Milli iqtisadiyyatın innovasiya məhsulları istehsalının inkişaf perspektivləri

Dünyanın tanınmış görkəmli iqtisadçı alimləri üçüncü minilliyə qədəm qoyarkən cəmiyyətin inkişafında ən böyük amil kimi kosmosun tətbiqi, informasiya texnologiyaları, genetika, nüvə energetikası deyil ümumiləşdirici xarakter daşıyan innovasiya proseslərinin olduğunu qəbul etmiş və buna uyğun olaraq hər bir dövlətin iqtisadi qüdrətinin artması, təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün məhz milli innovasiya sisteminin yaradılması hesab edilmişdir.

Elmi müəssisələr əsasən dövlət büdcəsi hesabına maliyyələşdirilir. Elmi- texniki fəaliyyətin səmərəliliyinin artması ilə əlaqədar 2008-ci ildə elmin maliyyələşdirilməsinə ayrılan vəsaitin həcmi xeyli artmışdır. Belə ki, 2005-ci illə müqayisədə 2008-ci ildə dövlət büdcəsində elmə çəkilən xərclər artaraq 28,8 milyon manatdan 64,0 milyon manata çatmışdır.

Ötən dövr ərzində elmin inkişafı və idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində müvafiq tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Hazırda Azərbaycan MEA-da elmi fəaliyyətin səmərəliliyinin daha da artırılması, ölkəmizin digər elmi müəssisələrində və ali məktəblərində aparılan fundamental və tətbiqi araşdırmaların əlaqələndirilməsi, onların nəticələrinin sosial-iqtisadi və digər sahələrdə tətbiqinin təmin edilməsi, elmi kadrlardan düzgün istifadə edilməsi məqsədilə müəyyən tədbirlər görülür.

Lakin bazar iqtisadiyyatının xüsusiyyətləri elmi fəaliyyət sferasında əsaslı islahatların aparılmasını, elmi nailiyyətlərin və yeni texnologiyaların praktikada tətbiqi üçün daha səmərəli mexanizmlərin işlənməsini diktə edir. Bunu nəzərə alaraq mühüm sosial-iqtisadi problemlərin həllində elmin və texnikanın rolunun yüksəldilməsi, dövlətin informasiya ehtiyatlarının artırılması və innovasiya proseslərinin sürətləndirilməsi məqsədilə Azərbaycanda elm sektorunun inkişaf strategiyasını hazırlanmışdır.

Strategiyanın əsas məqsədi respublikanın alim və mütəxəssislərinin təbiət, texnika, humanitar və ictimai elmlərin aparıcı istiqamətlərində fundamental və tətbiqi araşdırmaların inkişafına yönəlmiş yaradıcılıq səylərini birləşdirmək, elmi-texniki tərəqqinin yeni istiqamətlərini seçmək və onların həyata keçirilməsi üçün elmi zəmin

yaratmaq, sosial - iqtisadi inkişafın mühüm problemləri üzrə perspektiv tədqiqatları təşkil etmək, elm və texnikanın nailiyyətlərinin praktikada istifadə edilməsi üçün tədbirlər görmək, elmi cəmiyyətimizin qurulmasını təmin edən əsas amillə çevirməkdir.

Müasir dövrdə ölkənin innovasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi məqsədilə İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatına (İƏİT) üzv olan ölkələrdə, inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə Innovasiya İcmal Tədqiqatı (İİT) həyata keçirilir. Ümumiyyətlə, hər bir ölkədə tətbiq olunan tədqiqatlar eyni struktura və innovasiya ilə əlaqədar oxşar suallara malikdir.

Lakin bir sıra ölkələrdə həyata keçirilən İİT-nin məzmunu, sualların formalaşması və düzülüşü baxımından bəzi fərqlər mövcuddur. Bəzi ölkələrdə müxtəlif sahələr üçün xüsusi tədqiqatlar hazırlanmışdır. Məsələn, 2002-ci ildə Hollandiyada fermer təsərrüfatı (kənd təsərrüfatı), 1999-cu ildə Kanadada tikinti sənayesi və təbii ehtiyatlar sektoru üçün və s. kimi xüsusi tədqiqatlar hazırlanmışdır. 2007-ci ildə Kanadada Innovasiyanın Kommersiyalaşdırılması Tədqiqatı, İstehsal müəssisələrində mütərəqqi texnologiyalar tədqiqatları, Fransada təşkilati dəyişiklik və əqli mülkiyyət hüququ tədqiqatlarını buna nümunə göstərmək olar. Bank sektorunda Innovasiya Tədqiqatı

yalnız Asiya ölkələrində UNİ-MERİT (Maastricht Universiteti) tərəfindən keçirilmişdir və bu tədqiqat nəticəsində bankların innovasiyalı və texnoloji inkişafı araşdırılmışdır.

Məlumat üçün qeyd edilməlidir ki, İİT-ə müvafiq olaraq tətbiq olunacaq qiymətləndirmə Oslo Təlimatına (2005) əsaslanır və həm ümumi ölkə iqtisadiyyatının innovasiya fəaliyyətinin və həm də ölkə iqtisadiyyatında fəaliyyət göstərən müxtəlif sahələrin innovasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi məqsədilə istifadə edilə bilər.

2005-ci ildə həyata keçirilən dəyişiklikdən sonra Oslo Təlimatında (Oslo Manual. Guidelines for collecting and interpreting innovation data. Third edition. A joint publication of OECD and Eurostat, 2005) innovasiyaların dörd növü müəyyənləşdirilmişdir: istehsal innovasiyaları (yeni əmtəələr və xidmətlər və ya mövcud olanların əhəmiyyətli şəkildə gücləndirilməsi), proses innovasiyaları (istehsal və çatdırılma metodlarında dəyişikliklər), təşkilati innovasiyalar (biznes praktikalarında,

iş şəraitində və ya müəssisənin xarici əlaqələrində dəyişikliklər), marketing innovasiyaları (məhsul dizaynı, qablaşdırma, yerləşdirmə, genişləndirmə və ya qiymətqoyma).

İİT-2008-ci il formatında sorğuya bir bölmə də əlavə edilmişdir – ekoloji faydaları olan innovasiyalar.

Bank sektorunun innovasiyalaşmasının əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, rəqabət mühiti bankları öz mövqeylərini qorumaq üçün innovativ olmağa vadar edir.

Bəzi banklar internet xidmətlərini həyata keçirmək işində informasiya xarakterli veb-səhifələrinin yaradılması ilə kifayətlənirlər. Bəziləri isə, öz veb-səhifələrini pul transferləri və ya başqa hesablaşmalar kimi əsas əməliyyatlar həyata keçirməklə bərabər, habelə qiymətli kağızların ticarəti, plastik kart və investisiya konsultasiyaları kimi yeni xidmətlər təklif etmək məqsədilə yaratmışlar.

Bank sektorunda innovasiya tədqiqatı innovasiya və texnologiyanın araşdırılmasının yeni üsuludur.

Bank sektorunda innovasiya tədqiqatının həyata keçirilməsində aşağıdakı məqsədlər nəzərdə tutulmuşdur:

- İnnovasiya konsepsiyasının daha yaxşı dərk edilməsi və bu sahədə lazımı siyasət yürüdülməsində onun istifadə edilməsi;

- İnnovasiya aspektlərinin ölçülməsini təmin etmək üçün kəmiyyət çərçivəsinin müəyyənləşdirilməsi;

- İnnovasiyaya təsir göstərə bilən başqa institusional faktorlar barəsində məlumatların toplanması;

Bank sektorunda İnnovasiya Tədqiqatının ümumi strukturu Avropada tədqiq olunan İnnovasiya İcmal Tədqiqatı (İİT) strukturuna uyğundur. Burada aşağıdakı elementlərə aid suallar verilmişdir:

1. Bankın haqqında ümumi məlumat;

2. Məhsul innovasiyası (maliyyə xidmətləri sahəsində innovasiya nəzərdə tutulur);

3. Proses innovasiyası (yeni maddi-texniki təminat, çatdırılma metodu, informasiya texnologiyası nəzərdə tutulur);

4. Marketing innovasiya (yeni reklam, distribütor metodları, estetik dizayn);
5. Təşkilati innovasiya (inteqrasiya, treyning, bilik menecmenti, xarici əlaqələrin təşkili);
6. Innovasiya fəaliyyətinin qarşısını alan faktorlar;
7. Innovasiya mənbələri və onların əhəmiyyətlik dərəcəsi;
8. Tətbiq olunan innovasiyalar haqqında məlumat.

Bank sektorunda innovasiya tədqiqatının keçirilməsi maliyyə xidməti sahəsində innovasiyanın daha yaxşı dərk edilməsinin birinci addımı hesab olunur. Elmi-tədqiqat, layihə işləmələri və patentlər istehsal sahəsində innovasiyanın tipik xarakteristikalarıdır. Lakin bu xarakteristikalar bank sektorunda az əhəmiyyətə malikdir. Birincisi ona görə ki, bank sektoru xidmət sektorudur və vəsaitlərinin böyük bir hissəsini öz əməliyyatlarının yenidən təşkilatlandırılması və optimallaşdırılmasına sərf edir. Banklar ən çox yeni texnologiya istifadəçiləridir, lakin öz daxilində yeni texnologiyanın yaradılması ilə məşğul olurlar. İkinci səbəb məxfilik xüsusiyyəti ilə əlaqədardır. Banklar rəqabət üstünlüklərini qorumaq məqsədilə öz əməliyyat üstünlüklərini patentlər şəklində öz sahələrində rəqiblərlə paylaşmırlar.

Aşağıda müştəri gözləmələri və davranış dəyişikliyi əhatə edən bank sektorunda innovasiyaya təsir edə bilən bir sıra faktorlar verilmişdir:

1. Yaxın illərdə daha da güclənəcəyi gözlənilən banklar arasında gərgin rəqabət və bir sıra yeni iştirakçıların rəqabətə qoşulacağını təxmin etmək yeni texnologiyanın qəbul edilməsi və davamlı olaraq biznes proseslərinin sürətləndirilməsinin daha da əhəmiyyətli olacağı proqnozlaşdırılır;

2. Banklarda İT innovasiyalara kapital qoyuluşu kredit analitik sisteminin daha da inkişafı ilə nəticələnərək portfel kreditdən əldə olunan mənfəətin artımına gətirir və müştəri davranışını qiymətləndirməyə yardım edir. O gün uzaqda deyildir ki, siz banka kredit üçün telefonla müraciət etdikdə UID/PAN nömrənizi (UID - nadir özünəməxsus tanıma nömrəsi) təqdim edirsiniz, sizin kredit hesabınız yoxlanılır, uyğunluq dərəcəsi hesablanır, əməliyyat prosesi eyni zamanda bitir və siz bir neçə saat ərzində kreditinizi əldə edirsiniz.

3. Azərbaycanda özəl telekommunikasiya şirkətləri tərəfindən artıq 2010-cu ilin ortalarında 3G spektr auksionu işə düşmüşdür.

4. Bankların təklif etdiyi məhsullarda və xidmətlərdə davamlı innovasiya tətbiqi və bu xidmətlərin əhali tərəfindən seçilməsinin təmin edilməsi banklar üçün çox vacibdir. Bank məhsullarının müştərilərin seçimlərində üstünlüyə malik olması üçün banklar tərəfindən çoxlu sayda cəhdlər və innovasiyalar tələb edilir. Banklar müvafiq investisiya yatırmaqla xidmət səviyyələrini müsbət mənada başqalarından fərqləndirəcəklər və onların USP-i (nadir satış niyyətinin təqdimatı) açıq üstünlüyə malik olacaqdır.

5. Mikroprosessor və yaddaş qurğularının yerləşdirilməsi nəticəsində meydana gəlmiş Smart Kartlar mövcud plastik kartları əvəz edərək müştərilərə təhlükəsiz rəqəmsal tanıtım təklif edir. Bu həmçinin müştərilərə komfortluq bəxş edir, bankın internet səhifəsinə və fərdi hesablara rahat çıxışı təmin edir və lazımı şəkildə təhlil aparmağa şərait yaradır.

7. Biometrik ATM-lər ölkədə adi ATM-ləri əvəzləyəcəkdir, banklar barmaq izləri və s. kimi fiziki keyfiyyətlərlə müştərilərin identifikasiyasını təmin edir. Parollar vasitəsilə bank hesablara girişdə təhlükələrin və bank kartlarından sui-istifadənin qarşısının alınmasında ATM və POS terminallarında biometrik parametrlərin istifadəsi irəliyə bir addımdır.

8. Ölkəmizin demoqrafik vəziyyətinə görə , əhalinin 50%-nin 40 yaşdan aşağı olması pərakəndə müştəri bazasının artmasına imkan yaradır. Əhalinin gəlirlərinin artımı, növbəti 2-3 il üçün ÜDM-in artımının 6,5-7% proqnozlaşdırılması, həmin müştəri segmenti müvafiq sığorta və bank məhsullarının satılması üçün perspektiv bazar yaradır.

9. İntensiv artım barəsində çoxlu mülahizələri və regional inkişafı nəzərə aldıqda aydın olur ki, xüsusilə də kənd yerlərində maliyyə xidmətlərinin tələb və təklifi arasında nəzərə çarpan dərəcədə boşluq vardır. Təqribən kənd əhalisinin 70%-nin bank hesabı yoxdur, kreditdən yararlanmır və yalnız 10%-dən azı sığorta xidmətlərindən istifadə edir. Şəhər ilə kənd arasında bank xidmətləri ilə əlaqədar mövcud olan boşluğun

aradan qaldırılması məqsədilə bir çox banklar tərəfindən mikro-maliyyə xidmətlərinin təklif edilməsi ümidverici olardı.

Aşağıdakı cədvəldə Maliyyə xidmətində əsas innovasiyaların siyahısı verilir.

<i>Kateqoriya</i>	<i>İnnovasiya</i>	<i>Qəbul</i>
<i>Göstərilən xidmətlər və ya maliyyə bazarlarına çıxış</i>	<i>İstiqraz</i>	<i>1960-cı illər</i>
	<i>Kredit kartları</i>	<i>1969</i>
	<i>Qarşılıqlı fondlar</i>	<i>1970-ci illər</i>
	<i>Törəmə maliyyə alətləri(derivativlər)</i>	<i>1970-ci illər</i>
	<i>Nağd pul hesablarının idarə edilməsi</i>	<i>1978</i>
	<i>Depozit sertifikatı</i>	<i>1979</i>
	<i>İpoteka təminatlı qiymətli kağızlar</i>	<i>1980-cı illər</i>
	<i>Debit kartları</i>	<i>1987</i>
	<i>“Hamısı birində” hesabı</i>	<i>1990-cı illər</i>
	<i>Strukturlaşdırılmış məhsullar</i>	<i>1990-cı illər</i>
	<i>Törəmə kredit maliyyə alətləri (kredit derivativləri)</i>	<i>1993</i>
	<i>Birjada alınıb-satılan fondlar</i>	<i>1993</i>
<i>Təşkilati funksiyalar</i>	<i>Risqlərin idarə edilməsi sistemləri</i>	<i>1970-ci illər</i>
	<i>Avtomatik səsli sorğu sistemi</i>	<i>1980-cı illər</i>
	<i>Diskont brokerlik xidməti</i>	<i>1980-cı illər</i>
	<i>Telefon bankçılıq</i>	<i>1983</i>
	<i>Müştərilər haqda informasiya faylı</i>	<i>1990-cı illər</i>
	<i>Səhmlərin elektron ticarəti</i>	<i>1990-cı illər</i>
	<i>Müştərilər üzrə gəlirlərin təhlili</i>	<i>1990-cı illər</i>
<i>Təşkilati funksiyalar və xidmətlərin göstərilməsi</i>	<i>ATM-lər</i>	<i>1967</i>
	<i>Ev bankçılığı</i>	<i>1983</i>
	<i>Elektron pul köçürmələri</i>	<i>1985</i>
	<i>Şöbə avtomatlaşdırması</i>	<i>1990-cı illərin sonu</i>
	<i>İnternet bankçılıq</i>	<i>1997</i>
	<i>Mobil bankçılıq</i>	<i>1999</i>
<i>Müxtəlif</i>	<i>Müştərilərin kilidli qutu sistemi</i>	<i>1980-cı illər</i>
	<i>Avtomatlaşdırılmış xəzinədarlıq</i>	<i>1990-cı illər</i>
	<i>Video bankçılıq</i>	<i>1990-cı illər</i>
	<i>Mükafatlandırma sxemləri</i>	<i>1990-cı illər</i>
	<i>“Bir pəncərə” bank xidməti</i>	<i>1990-cı illər</i>
	<i>Şəxsi bankir</i>	<i>1990-cı illər</i>
	<i>Açıq (genişlənən) arxitektura memarlıq</i>	<i>2000-ci illər</i>

Azərbaycan Respublikasında son dövrlərdə həyata keçirilən bir sıra iqtisadi strategiyalar iqtisadiyyatın neft sektoru ilə yanaşı qeyri-neft sektorunun da inkişafının daha da sürətlənməsinə böyük şərait yaratmışdır. Bank sektoru Azərbaycan iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorunda dinamik inkişaf tempinə malikdir. Bu sektorun

inkişaf tempinin daha da sürətləndirilməsi bu sektorda innovasiya fəaliyyətinin səmərəliliyinin daha da artırılmasından asılıdır. Bank sektorunda innovasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi və innovasiya fəaliyyətində mövcud olan maneələrin aradan qaldırılması aktual məsələlərdən biridir.

Dünya inkişafının müasir mərhələsinin səciyyəvi xüsusiyyəti insan sivilizasiyasının sənaye cəmiyyətindən postsənaye cəmiyyətinə keçid sayılır. Bu isə, hər şeydən əvvəl elm və texnikanın cəmiyyət həyatının bütün tərəflərinə daha da güclənməkdə olan təsirinin qlobal xarakteri ilə, irimiqyaslı sosial- iqtisadi və tarixi dəyişikliklərə aparan elmi texnoloji irəliləyişlərə əlaqədardır. Buna uyğun olaraq, iqtisadi artımın əsas amillər və mənbələr dəsti də dəyişir. Bunlar içərisində iqtisadi sistemin inkişafı səviyyəsinə təsir göstərmək qabiliyyətinə malik təbii resurslar və kapitalla yanaşı, inteqral resursa çevrilə bilən elmi biliklər daha mühüm əhəmiyyət kəsb etməyə başlayır. Təcrübə müstəvisində bu, yeni biliklərin məhsul və ya texnoloji yeniliklərə çevrilməsini təmin edən innovasiya prosesini ön plana keçirir. İnnovasiya prosesi əslində təkrar istehsal tipini, sosial-iqtisadi münasibətlərin keyfiyyətini dəyişməklə və özünəməxsus yığım forması, xüsusi sərvət strukturu və yığım effektivliyinin xüsusi qiymətləndirmə meyarları kəsb edən yeni innovasiya yönümlü iqtisadiyyatı yaratmaqla bütün təsərrüfatçılıq sisteminin fəaliyyətində hakim rol oynamağa başlayır. Nəzəri cəhətdən hazırda innovasiya iqtisadiyyatının formalaşması haqqında danışmaq olar. Bu zaman iqtisadi artım kımı istehsalın intellektləşdirilməsi çıxış edir, yəni ÜDM artımı, əsasən, elmtutumlu məhsul və xidmətlərin buraxılışı və reallaşdırılması hesabına əldə edilir. Ümumən, bu tipli iqtisadiyyatın maddi bazası yüksək inkişaf etmiş maşınqayırma ilə keyfiyyətə istehsalın yeni təşkili ilə xarakterizə olunur ki, bunun da əsasında istehsal proseslərinin avtomatlaşdırılmasını, informasiyalaşdırılmasını və intellektləşdirilməsini təmin edən elmtutumlu sahələr dayanır.

Beləliklə, innovasiyaya yeniliyin yaradılması, yayılması və istifadəsi üzrə inkişaf etməkdə olan kompleks sistem kimi baxılır və o, innovasiya fəaliyyətinin inkişafına və səmərəliliyin yüksəldilməsinə kömək edir. İnnovasiya adı altında

aparılmış elmi-tədqiqat nəticəsində istehsala tətbiq olunan obyekt və yaxud da özündən əvvəlki analoqundan keyfiyyətcə fərqli edilmiş kəşf başa düşülür.

İnnovasiya menecmentində iki əsas istiqamət ayrılır. Birinci istiqamətin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, innovasiya öz inkişafında ideyadan tətbiqə qədər hərəkət etməklə formasını dəyişir. İstənilən digər proses kimi innovasiyanın da formalaşması amillər çoxluğunun mürəkkəb qarşılıqlı təsiri ilə şərtlənir. İkinci istiqamət Azərbaycan üçün də son dərəcə aktual olan innovasiyadan sahibkarlığa hərəkətdir.

NƏTİCƏ

Ölkəmizdə davamlı sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsi Azərbaycan hökumətinin qarşıya qoyduğu və çox böyük müvəffəqiyyətlə həyata keçirdiyi mühüm prioritetlərdən biridir. Bəlli olduğu kimi, bu, ölkə iqtisadiyyatının hərtərəfli, şaxələndirilmiş şəkildə inkişafını nəzərdə tutur. Burada neft sektorundan əldə edilən gəlirlər hesabına qeyri-neft sektoruna böyük sərmayələrin yatırılması, beləliklə də, ölkə iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrinin davamlı şəkildə inkişaf etdirilməsi başlıca hədəf kimi götürülür.

Bu baxımdan, bilavasitə, Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə regionların davamlı sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsi ilə bağlı hazırlanan və müvəffəqiyyətlə həyata keçirilən dövlət proqramları olduqca təqdirəlayiqdir. Bütün incəliklərinə görə, yüksək dəqiqliklə işlənib hazırlanan, məntiqi ardıcılıqla biri digərini tamamlayan bu proqramlar əhalinin yüksək iqtisadi fəallığını stimullaşdırır, bölgələrdə yaşayış səviyyəsinin əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşmasına, Azərbaycanın regionlarının hərtərəfli tərəqqisinə yol açır.

Prinsip etibarı ilə, ölkə regionlarının davamlı, sürətli inkişafının reallaşması təkcə iqtisadi deyil, həm də mənəvi məsələdir. Başqa sözlə, burada insan amili öz həlledici təsirini göstərir, insanların sosial-iqtisadi fəallığı və təşəbbüskarlığı mühüm rol oynayır. Müvafiq məqamlar regionların sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı qəbul edilən hər iki Dövlət Proqramında ciddi nəzərə alınıb. Burada bölgələrdə işgüzar sahibkarlıq təşəbbüslərinin yüksək səviyyədə dəstəklənməsi, regionlarda ən yeni texnologiyalara söykənən aqrar-sənaye komplekslərinin yaradılması, yüngül sənayenin, qida sənayesinin inkişaf etdirilməsi, yoxsulluğun, işsizliyin tam aradan qaldırılması, əhalinin yüksək məşğulluğun təmin edilməsi nəzərdə tutulub.

Hazırda ölkəmizin davamlı inkişaf sahəsində əldə etdiyi böyük uğurlar inkişafın Azərbaycan modelindən danışmağa imkan verir.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, innovasiya texnologiyalarından geniş istifadə olunması ölkənin hərtərəfli inkişafına xidmət edir. Bu texnologiyalar əhalinin sosial-iqtisadi vəziyyətində müşahidə olunan problemlərin həlli, həmçinin yoxsulluq səviyyəsinin azaldılması üçün tutarlı vasitələrdəndir.

İqtisadiyyatın inkişafının innovasiya mərhələsinin əsas hədəfi milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsinə və dünya təsərrüfat sistemində səmərəli integrasiyasına nail olmaqla, uzunmüddətli perspektivə ölkədə dinamik sosial-iqtisadi inkişafın davamlılığını təmin etməkdən ibarətdir. Bunlara ölkənin malik olduğu iqtisadi potensialın gücləndirilməsi və bu potensialın kompleks şəkildə səmərəli reallaşdırılması, o cümlədən qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi (neftdən asılı olmayan güclü Azərbaycan iqtisadiyyatının formalaşdırılması), hər bir regionun malik olduğu potensialdan tam və səmərəli istifadə olunması və onların inkişafının tarazlaşdırılması, çoxlu sayda yeni iş yerlərinin açılmasına şərait yaradılması, sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, sosial xidmətlərin həcmnin, keyfiyyətinin və ünvanlılığının əhəmiyyətli dərəcədə artırılması, yoxsulluğun azaldılması kimi vəzifələri aid etmək olar.

Azərbaycanın iqtisadi strategiyasında insan kapitalının formalaşdırılması prioritet məqsəd kimi, müasir bilik və nanotexnologiyalar isə innovasiyanın inkişaf vasitələri kimi müəyyən edilmiş, strategiyanın elmi cəhətdən təhlili və əsaslandırılması mövcud uğurların davamlılığının və effektivliyinin təminatı kimi qiymətləndirilir.

Ölkənin hər hansı bir fəaliyyət sahəsində innovasiyanı tətbiq etməzdən əvvəl bu sahənin innovasiya potensialını müəyyən edirlər. İnnovasiya potensialı innovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün zəruri olan maddi, maliyyə, intellektual, elmi-texniki və digər resursların məcmusudur.

İnnovasiya inkişafını yeni və daha yaxşılaşdırıcı texnologiyaların işlənilib hazırlanması və reallaşdırılması əsasında təsərrüfat subyektinin iqtisadi artımı kimi müəyyən etmək olar. İnnovasiya inkişafının səviyyəsi həm innovasiya prosesinin resurs tərkibi (innovasiya potensialı) kimi, həm də innovasiya texnologiyaları transferinin effektivliyi ilə müəyyən edilir.

Hazırda müstəqillik şəraitində Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafının əsas amillərindən birini ölkənin innovasiya potensialı təşkil edir. Məhz ona görə də respublikanın gələcək sosial-iqtisadi inkişafı ilk növbədə iqtisadiyyatın innovasiya yoluna keçirilməsindən, yeni texnoloji proseslərin yaradılması və tətbiqi ilə rəqabətə davamlı məhsulların, əmək və maliyyə ehtiyatlarının artırılmasından asılıdır. Yalnız

effektiv elmi biliklərin olması şəraitində dövlət istehsala elmi-texniki tərəqqinin nəticələrini tətbiq edə bilər.

Müasir dövrdə istənilən dövlətin iqtisadi vəziyyəti elmin, texnikanın və texnologiyanın inkişafı, eləcə də onların tətbiqi ilə birbaşa qarşılıqlı surətdə əlaqəlidir. Qabaqcıl ölkələrdə iqtisadiyyatın inkişafında innovasiya siyasətinin formalaşması əsas məsələlərdən biri hesab olunur. İnnovasiyalara əsaslanan iqtisadiyyatın bir xüsusi cəhəti ondadır ki, fundamental və tətbiqi elmi tədqiqat işlərinin çoxunun yerinə yetirilməsi ilə bağlı böyük xərcləri bir təşkilat çəkir, mühüm nəticələri isə başqa müəssisələr əldə edə bilərlər. Odur ki, innovasiya proseslərinin təhlil olunması və tənzimlənməsi ciddi zəruri məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Belə olan halda innovasiyaların, innovasiya proseslərinin və strukturlarının həm iqtisadiyyat və cəmiyyət üçün əhəmiyyətini, həm də onların iqtisadi mahiyyət və məzmununu, həmçinin onların fəaliyyətinin səmərəliliyini və nəticəni qiymətləndirməyə ehtiyac yaranmışdır.

İnnovasiya proseslərinin tənzimlənməsi Azərbaycan Respublikasında dövlətin sosial-iqtisadi siyasətinin əsas tərkib hissəsi olan innovasiya siyasəti vasitəsilə həyata keçirilir. Bu siyasətə uyğun olaraq ölkədə investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması üçün müvafiq innovasiya strukturlarının, başqa sözlə innovasiya mərkəzlərinin, texnoloji biznes-inkubatorların, texnoparkların yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. Bundan başqa, “Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə Elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya” da innovasiya fəaliyyəti infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi, o cümlədən texnoparklar, texnoloji mərkəzlər, biznes inkubatorları şəbəkəsinin genişləndirilməsi bir vəzifə kimi qarşıya qoyulmuşdur.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Ə.Bayramov. Regional iqtisadi inteqrasiya: nəzəriyyə və praktika. Bakı-1997.
2. R.T.Qasanov. Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafının bazar modelinin konseptual əsasları. Bakı, "Elm», 1998.
3. B.Nuriyev. Bazar iqtisadiyyatı və Azərbaycan. Bakı-1999.
4. Ü.Q.Əliyev. Bazar mexanizmi. Bakı-2000.
5. A.Ə.Əliyev Azərbaycanın xarici ticarət-iqtisadi əlaqələri. Bakı.2001
6. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı-2002
7. A.Ə.Əliyev. Xarici ticarət iqtisadi əlaqələrə gömrük nəzarəti. Azərbaycan iqtisadiyyatı: problemlər, perspektivlər. Bakı, "Elm",2002
8. A.Ə.Əliyev. Azərbaycanın iqtisadi siyasəti. Bakı, 2003
9. T.F.Mirkişili. Azərbaycanın xarici ticarət siyasəti: reallıqlar və perspektivlər. Bakı, 2004
10. Z.Məmmədov "Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi əlaqələri". Bakı-2004.
11. M.Ətaqışiyev, Q.Süleymanov "İnnovasiya menecmenti", Bakı-2004
12. İ.A.Kərimli. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin müasir problemləri. Bakı, 2006.
13. İ.A.Kərimli. Dünya iqtisadiyyatı: beynəlxalq ticarət, maliyyə və inkişaf, Bakı, 2006.
14. Ə.C.Muradov. Azərbaycan və Ümumdünya Ticarət təşkilatı. Bakı, 2006
15. A.F.Musayev. İnnovasiya siyasəti: Avropa Birliyi təcrübəsi və Azərbaycan şəraitinə adaptasiya imkanları. "Azərbaycanın vergi xəbərləri", Bakı -2010
16. A.F.Musayev. İnnovasiya iqtisadiyyatının formalaşmasında vergi siyasətinin əsas istiqamətləri, AMEA, Elmi İnnovasiyalar Mərkəzi, Korporativ idarəetmə və iqtisadiyyatın innovasiya inkişafı. Beynəlxalq elmi-praktiki konfansı materialları. Bakı-2011
17. A.Hüseynova. Azərbaycanda innovasiya potensialının təhlili. Elm və təhsil, Bakı-2013

18. Т.Əliyev, L.Babayev. Regional innovasiya sisteminin təşkili və idarə edilməsi, Elm və təhsil, Bakı-2013.
19. F.Qasımov, T.Əliyev, Z.Nəcəfov. Milli innovasiya sisteminin təşkili və idarə edilməsi, Elm və təhsil. Bakı-2013.
20. Д.Рикардо. Начало политической экономии и налогового обложения. Соч.т.1., 1955.
21. А.Смит. Исследование о природе и причина богатства народов. М., 1962.
22. С.А.Саядов. Азербайджан: международные связи и взаимоотношения. Баку-1994,
23. Управление внешнеэкономической деятельностью. Под редакцией Кредисова А.И."Феникс», 1996.
24. Кругмен Л.Р., Обстфельд М. Международная экономика: теория и политика. М., ЮНИТИ, 1997.
25. Международные экономические отношения. Под общей редакцией В.Е.Рыбалкина. М.,1997.
26. Меморандум о режиме внешней торговли Азербайджанской республики. Баку, 1998.
27. Ш.Гаджиев. Азербайджан на пути к мировому сообществу: стратегия внешнеэкономического развития. Киев-2000.
28. Мировая экономика. Экономика зарубежных стран. Учебник. Под редакцией профессора В.П.Колесова и профессора Осгмовой. М., 2000.
29. Н.Иванов. Глобализация и Проблемы оптимальной стратегии развития. М.Мировая Экономика и Международные Отношения, 2000.
30. Р.Павлическо. Регулирование прямых иностранных инвестиций: тенденции и проблемы. М., МЭ и МО, 2001.
31. А.Элъянов. К вопросу об интеграции России и мировую экономику. М., МЭ и МО, 2001.
32. О.Петрукин. Подводные камни либерализации внешней торговли. М., МЭ и МО, 2001.

33. Ю.Нданов Европейские корпорации в условиях глобализации. М., МЭ и МО, 2001.

34. М.Бобина. Стратегические альянсы в глобальной экономике. М., МЭ и МО, 2001.

Internet mənbələri

29. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin internet saytı - www.azstat.org

30. İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin internet saytı - www.economy.gov.az

31. Ümumdünya Ticarət Təşkilatının internet saytı - www.wto.org

32. Azərbaycan və Ümumdünya Ticarət Təşkilatının internet saytı - www.wto.az